

चांदोबा

सप्टेंबर १९८५

चांदोबातील नवलाई

आपल्या देशातील सर्वांत प्रथमची नाणी

इ. स. तिसऱ्या शतकात सर्वांत प्रथम आपल्या देशात नाणी प्रचलित झाली. अलिगडच्या विश्वविद्यालयातील के. प्रो. इफीने हबीबचा विचार आहे की ती नाणी चांदीची होती.

फुकटचा वेळ

उत्तम चित्रपटांना पुरस्कृत करण्याकरीता आपल्या जगातील अनेक देशांमध्ये अनेक संस्था आहेत. परंतु जास्तीत जास्त उद्वेग निर्माण करण्याकरीता अनेक चित्रपटांना पुरस्कार देण्यात-येतात. त्या हेतूने सध्याच्या परिस्थितीत न्यूजर्सी येथे एक समिती स्थापन झाली आहे. त्या समितीच्या प्रमुखांचे असे म्हणणे आहे–'चित्रपटांची निवड करण्याकरीता आमच्या येथे सदस्यांना बराच वेळ झोपा काढाव्या लागतात."

चित्राशिवाय एक्स-रे

फोटो घेतल्याशिवाय एक्स-रे काढण्याच्या पद्धतीचा अविष्कार सर्वप्रथम जपान मध्ये लागला आहे. ह्या पद्धतीनुसार डॉक्टर काहीक्षणातच टेलिव्हिजनवर रोगांचे निदान पाहून सांगू शकतात.

तुम्हांला माहीत आहे कां?

१. हर्षवर्धनच्या शासनकाळात भारतात यात्रा करणारा चीन यात्री कोण ?
२. द्वितीय पुलकेशी कोणत्या वंशाचा होता ?
३. कुतुबमीनारपेक्षा अधिक उंच मनोरा बांधण्याचा संकल्प करून तो पुरा होण्यापूर्वी मरण पावलेला सुलतान कोण ?
४. अकबर जेव्हां गादीवर बसला तेव्हां त्याचें वय काय होतें ?
५. छत्रपति शिवाजीच्या वडीलांचे नांव काय ?

आप्पलपोटी

एकदा नारद आकाशमार्गे भ्रमण करीत होते. त्यावेळेस त्यांनी पाहिले–" एक देवदूत एका मनुष्याला स्वर्गात घेऊन जात आहेत. तेव्हां नारदाने त्यांच्या जवळ जात त्या देवदूताला विचारले. "हा कोण आहे? ह्याला स्वर्ग लोकात कां घेऊन जात आहात?"

"ह्याचे नाव देवराम आहे. ह्याने आयुष्यभर पापेच केली आहेत! परंतु ह्याच्या स्वर्गप्राप्तीचे कारण आम्हांला ठाऊक नाही." असे सांगून ते पुढे निघाले.

हे उत्तर ऐकताच नारदाला आश्चर्य वाटू लागले. आयुष्यभर पापेच पापे करणाऱ्या स्वर्गप्राप्ती कशी? ह्याचे कारण जाणण्याकरीता नारद यमलोकात निघाला.

यमराजने नारदाचे स्वागत करीत त्याचे कुशलक्षेम विचारले. त्यानंतर नारदाने स्वर्गलोकात घेऊन जाणाऱ्या मनुष्यांचा वृत्तातं सांगून त्यासंबधी स्वतःचे शंका निवारण करण्यास विनविले.

यमराज हसून म्हणाला–" देवराम नावाचा माणूस अत्यंत निर्धन त्याने आपल्या आयुष्यात पापेच केली. त्या कारणाने त्याला नरकलोकात रहावयास पाहीजे परंतु एकदा एका मोठ्या संकटात पडलेल्या एका गरिब मनुष्याने त्याच्याकडे मदतीची याचना केली. त्याच्याकडे पैं नसतांना सुद्धा त्याने सांगितले माझ्याकडे पैसा असता तर नक्कीच दिला असता त्याने ही गोष्ट मोठ्या मनाने सांगितली. त्यामुळे त्याची सर्व पापे नाहीशी झाली. जी काय शिल्लक राहिली. त्याकरीता नरकलोक भोगून तो आता स्वर्गात जात आहे.

"यमराज, ह्यात मला काहीतरी गडबड होती आहे अशी शंका येते."

"गडबड! असे म्हणत यमराज चकित झाला.

"हो! हो! धोका होतो. जो माणूस दुसऱ्याची मदत करण्याची सहानुभूति राखतो. तो कितीका संकटात पडलेला असू दे. जेव्हां संकटात पडलेली व्यक्ति याचना करते तेव्हां आपल्या जवळचे किडूकमिडूक देऊन त्याला नक्की मदत करेल. परंतु असे तर म्हणणार नाही की माझ्याकडे असते तर मी दिले असते हि तर दुष्ट बुद्धी चालाखी आहे. मला शंका आहे की देवराम सुद्धा असाच माणूस असेल. आपण त्याला पाहिजे तेवढे धन देऊन त्याची परिक्षा घ्यावयास पाहिजे होतो." नारद म्हणाला.

त्यावर यमराजने आपल्या सेवकांना बोलावले व स्वर्गदारा जवळ जाणाऱ्या देवरामला बोलावून आणविले.

ह्यानंतर यमराजने देवरामला भूलोकात एका साधारण शेतकऱ्याचे रूप देऊन सोडून दिले.

आता देवरामच्या हातात शेतकी व्यवसायामुळे थोडा पैसा खेळू लागला व तो आपले आयुष्य ऐषआरामात घालवू लागला.

त्याच सुमारास एक संकटात सांपडलेला माणूस देवरामच्या घरी आला व त्याने त्याच्याकडे मदती करीता याचना केली. तेव्हां देवरामने त्याच्याकडे पहात असे काही ढोंग केले व म्हटले. मी एक साधा शेतकरी आहे. माझी मिळकत फक्त माझ्या कुटुंबापुरतीच आहे. मला जर जास्त मिळकत मिळत असती तर जरूर तुला मी मदत केली असती.

"पहा आता! पैसा हातात आल्या-बरोबर त्याचे मन कसे बदलले? नारद यमराजाला म्हणाला.

"मी मनात सुद्धा असा विचार केला नव्हता की हा असा नीच हलकट माणूस असेल मी आताच्या आता त्याला परत बोलावतो व नरकलोकात हाकलून देतो" रागारागात यमराज म्हणाला.

"आपण थोडे दिवस थांबून ह्याची परिक्षा पहा. तुम्ही तर त्याला भूलोकात पाठविले आहेत. तो ज्या काही इच्छा करेल त्या सर्व वस्तु त्याला देऊन तुम्ही त्याची परिक्षा घ्या. त्याच्या मध्ये कसा बदल होतो ते पहा?" नारदाने सुचविले.

त्या वर्षी देवरामच्या शेतात जास्तच धान्य पिकले. देवरामने गावाच्या मध्यवर्ती एक सुंदर घर बांधले. त्यावेळी एक अडचणीत पडलेला माणूस त्याच्यापाशी आला व आपली सर्व हकिकत सांगून त्याच्याकडे याचना करू लागला.

देवराम त्याच्याकडे सहानुभूतिने पहात म्हणाला–"ऐक बाबा, कशातरी परिस्थि-तीने मी हे घर बांधले. त्यामुळे माझ्या-हातात एक दमडा सुद्धा नाही. तुला काय मदत करणार तूच सांग नां?"

दुसऱ्या वर्षी दुप्पट पैसा मिळाला त्या पैशाने देवरामने गावात एक लहानसा व्यापार सुरू केला. तो व्यापार इतका चांगला झाला व त्यात त्याला जास्तच फायदा झाला.

तेव्हां एक अत्यंत कठिण संकटात पडलेला मध्यम परिस्थितीतील माणूस त्याच्याकडे आला व त्याने आपल्या रामची सर्व कथा सांगून त्याच्याकडे काही पैसा मिळेल अशी अपेक्षा केली. देवरामने त्याचे

म्हणणे लक्षपूर्वक ऐकले व शेवटी म्हणाला–"मी इथे काही दिवसापूर्वीच घर बांधले त्याकरीता बरेच कर्ज घेतले होते. त्या कर्जाच्या भाराने मी अगदी दबलो गेलो होतो. आताच कुठे ते सर्व कर्ज फिटले. नाहीतर मी तुला नक्कीच मदत केली असती.

ह्यानंतर देवरामच्या व्यापारात त्याला खूप पैसा मिळाला. त्याने चार जहाजे विकत घेतली. त्याच्यांद्वारे त्याने विदेशातून व्यापार करून अमाप पैसा मिळवला व लवकरच कोट्याधिश बनला. शहारातील श्रीमंताच्या मध्ये त्याची गणना होवू लागली.

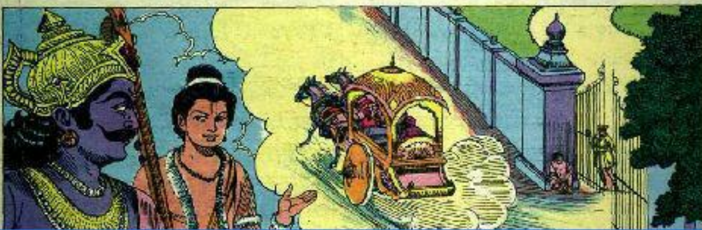
तेव्हां एक निर्धन माणूस त्याच्याकडे गेला. देवरामने त्याच्या बोलण्याकडे जरा देखिल लक्ष दिले नाही. फक्त येण्याचे कारण विचारले त्याने म्हटले "आज मी एका महत्वाच्या कामात गुंतलो आहे उद्या ये. जमेल तितकी मी तुला मदत करतो! असे सांगून त्याने त्या गरिबाला पाठवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी तो मोठ्या आशेने देवरामच्या घरी गेला. देवरामने त्याला पहाताच कठोर आवाजात विचारले–"तू कोण? माझ्याकडे तुझे काय काम आहे?"

तो गरिब आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागला. त्याने त्याला आदल्या दिवशीची आठवण करून दिली व तुम्ही उद्या मला येण्यास सांगितले असल्याचे सांगितले व आपण येण्याचे कारण सांगितले. देवरामने त्याला मध्येच थांबवत म्हटले–"हे बघ, मला एक मिनिटाचाही वेळ नाही मी व्यापाराकरीता विदेशी जात आहे. मला यावयास कमीत कमी तिन महिने लागतील तू ह्यानंतर येऊन मला भेट. निश्चित रुपाने मी तुला मदत करेन. त्यानंतर त्या माणसाने कसेबसे तीन महिने वाट पाहिली व नंतर एके दिवशी संध्याकाळी तो देवरामच्या घरापाशी आला. तेव्हां देवरामच्या नविन पहारेकऱ्याने त्याला दारावरच अडवले व आत न जाऊ देता बाहेर हांकलले.

त्याने ती पूर्ण रात्र देवरामच्या दारातच घालविली दुसऱ्या दिवशी देवराम घरातून बाहेर पडला. परंतु आजूबाजूच्या अंगरक्षकांनी त्या गरिबाला देवरामपर्यंत पोहोचू दिले नाही. की, त्याचे हांका मारणे देवरामच्या कानापर्यंत गेले नाही की काय? देवराम थोड्या दूरपर्यंत गेला. नंतर एका विशेष तऱ्हेने सजवलेल्या घोड्यांच्या रथात बसून निघाला.

"आता मात्र सहन होत नाही. ह्याला सरळ घेऊन जाऊन नरकात टाक." नारदाने चिडून म्हटले. यमराजाने आपल्या सेवकां करवी देवरामला आणावयास सांगून नरकलोकात पाठविले.

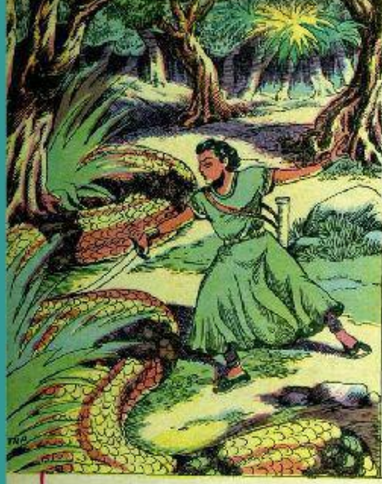
कांशाचा किल्ला

१

[चंद्रवर्मा कापालिनीचा निरोप घेऊन उत्तर दिशेने गेला जंगलात त्याने एका झाडाचे विचित्र फळ खाल्ले. तेव्हां त्याला पशुपक्ष्यांची भाषा आपोआप समजू लागली. थोड्या पुढे गेल्यावर त्याला उष्ण पाण्याचे प्रवाह दिसले. ते पार करून जाण्याकरीता त्याला एका महासर्पाच्या पाठीचा आधार घेऊनच जायचे होते, म्हणून तो वेगाने पळू लागला. पुढे वाचा...]

चंद्रवर्मा धापा टाकीत जेव्हां सर्पाच्या पाठीवर अर्ध्यापर्यंत येऊन पोहोचला तेव्हां नदीच्या उष्ण पाण्याच्या वाफेमुळे त्याचा जीव गुदमरून जाऊ लागला. त्यांच्या मनांत तर एक शंका येऊ लागली की आपले कपडे तर त्या उष्णतेने जळून जाणार नाहीत नां! नदीच्या प्रवाहाचे उष्ण फवारे त्याच्या अंगाला येऊन भिडू लागले. तेव्हां तो मनात विचार करून घाबरून गेला की आपण बेशुद्ध पडून त्या पाण्याच्या प्रवाहात वाहून गेलो तर आपले काय होणार त्या भीतीनेच तो पुढे धावत जाऊ लागला. महासर्पाच्या पाठीवरून पुढे पळणाऱ्या माकडांकडे त्याची दृष्टी गेली. काही वेळाने त्याला जमिन दिसू लागली. तेव्हां कुठे त्याचा जीवात जीव आला. चंद्रवर्माने एका रांगेत पुढे जाऊन खाली झुकलेल्या झाडांच्या फांदीवर उडी

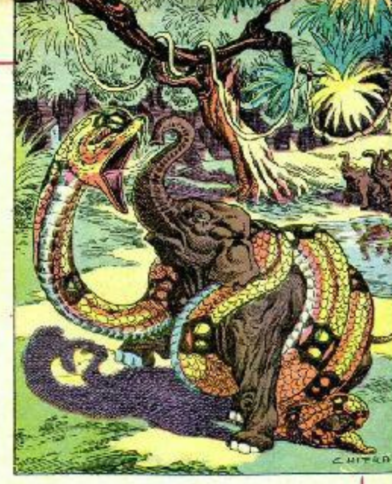

टाकली. काही क्षणापूर्वी जो विचित्र अनुभव आपल्याला आला त्याचे स्मरण करताच त्याच्या अंगावर शहारे आले. तो धांपा टाकत महासर्प जेथून जात होता, त्याच्याकडे विस्मयाने पहात राहला. तो प्रचंड महासर्प अजूनही नदी पार करीत होता. त्याला माकडे व आपण त्याच्या पाठीवरून गेल्याचा काही एक मागमुस सुद्धा लागलेला दिसत नव्हता. दहा ते बारा फुट व्यास असलेले त्याचे काळेकभिन्न डोके त्याला झाडांच्या फांद्यांच्या थोडे पुढे दृष्टीस पडले त्यात आग ओकणारे त्याचे लाल भडक डोळे पाहून तो क्षणभर लटपटू लागला त्याने निर्णय घेतला की, जर कां आपण त्याच्या दृष्टीस पडलो तर आपले जीवंत रहाणे असंभव आहे. परंतु नशिबाने सर्पाचे ते अजस्त्र तोंड चंद्रवर्माच्या बरोबर उलट्या बाजूला होते. काही वेळाने तो सर्प झाडाझाडांतून सरपटत पुढे जाऊन जंगलात अदृष्य झाला. तेव्हां त्याला थोडे हायसे वाटले. पण ते क्षणापुरतेच थोडे पुढे गेल्यावर तो महासर्प त्याला पुन्हां दिसला. तेव्हां त्याचे तोंड त्याच्या विरुद्ध दिशेला होते. म्हणून त्याने आपल्या तलवारीचे टोक त्याच्या शरीरात रुतवून पाहिले. परंतु त्याचे चमकणारे शरिर तलवारीचा स्पर्श होताच जरा सुद्धा विचलीत झाले नाही. त्याला मुंगी चावल्या इतकी सुद्धा संवेदना झाली नाही.

चंद्रवर्माने विस्मयाने चोहोबाजूला दृष्टी टाकली सर्वत्र फळांनी लगडलेली झाडे पाहून त्याला भुकेची जाणीव होऊ लागली. घाईने त्याने आपली तलवार म्यानेत ठेवली व तो जवळच्या एका झाडावर चढला. त्याने त्या झाडावरचा एक आंबा तोडला व तो तोंडात घालणार इतक्यात त्याला भयकंपित करणाऱ्या माजलेल्या हत्तींच्या कर्णकर्कश गर्जना ऐकू येऊ लागल्या. त्याने ज्या बाजूने आवाज येत होता. तिकडे निरखून पाहिले. त्याला कुठेही हत्ती दिसला नाही, परंतु थोड्या दूरवर त्याला झाडे झुडपे अशा तऱ्हेने हलतांना दिसली की, जोरदार वादळात झाड मुळासकट कोलमडावीत तशी आणि अनेक हत्तींचे चींत्कार पण ऐकू येऊ लागले व त्याच बरोबर मोठे मोठे वृक्ष उन्मळून पडण्याचा मोठमोठा आवाज आला.

चंद्रवर्माने झाडाच्या टोकांवर सरपटत चढून जाऊन आवाजाच्या दिशेने आपली मान वळविली. त्याने क्षणभर डोळे गचकन मिटले. त्याने जे दृष्य पाहिले ते कोणीही जरी अत्यंत साहसी व पराक्रमी असला तरी त्याला भीती वाटावी असे होते. त्याचे हात पाय कांपू लागले.

उष्ण पाण्याचा प्रवाह पार करून महासर्प हत्तीला गिळकृत करण्यास पुढे पुढे जात होता. प्राणभयाने हत्ती चित्कार करीत पळत होता. तेवढ्यात सर्पाच्या पकडीत हत्ती सापडलाच गेला. त्याच्या पकडीतून सुटण्याकरीता तो तडफडत होता. बाकीचे हत्ती ह्याला पाहून त्याच्या भोवताली कोंडाळे करून उभे होते. ते आपल्या सोंडेने खुणा करीत ओरडत होते. त्याच्या पायदळी अनेक वृक्ष कोलमडून

पडत होते. ते पाहून असे वाटत होते की, चोहोबाजूने येणाऱ्या हत्तीची त्याला काही एक कांळजी वाटत नव्हती. तो आपल्या शरीराने हत्तीला पूर्णपणे लपेटून उलथा-पालथा करीत लोळवत होता व हळूहळू हत्तीला गुहेत ढकलल्या सारखा आपल्या जबड्याने गिळत होता.

"हे देवा, मला वाचव मी बहुदा भयंकर अशा मर्त्य लोकात पाय ठेवला आहे. वाटते! आता मी तुला शरण आलो तुच माझे रक्षण कर." चंद्रवर्मा मनांत घाईघाईने देवाचे स्मरण करू लागला. त्या उष्ण प्रवाहाच्या आजूबाजूचा भयंकर प्रदेश पाहून त्याला कापालिनी

रहात असलेले ठिकाण उद्यानासारखेच वाटू लागले. परंतु त्याला त्या शंखू नावाच्या मांत्रिकापासून तो शंख प्राप्त करावयाचा होता, थोड्याअवधीतच त्याला अनेक विचित्र अनुभव आले. त्यांची कल्पना करताच तो चिंताग्रस्त झाला. त्याला वाटू लागले की, जर आपल्याला काहीतरी दैवीशक्ति प्राप्त झाली तरच आपण हे जंगल पहाड बिनधोक पार करून जाऊ शकतो. नाहीतर मरण हे निश्चितच आहे. ह्यातून काहीतरी मार्गाचा अवलंब तावडतोब करणे भाग आहे.

चंद्रवर्मा अशा प्रकारे विचार करीत आपल्या गतजीवनातील शुर व पराक्रमाच्या गोष्टी विसरून क्षणभर म्लान झाला. त्यावेळी तो अजिबात भुकतहान विसरला. त्याला आता स्पष्ट कळून आले की, आपण प्राप्त करण्यास जात असलेले काम किती कठिण व असाध्य आहे. त्याने विचार केला की, त्या जादुगारीण व शंखूला त्यांच्या नशिबाच्या भरवंशावर सोडून आपण निघून जाणेंच जास्त चांगले परंतु आपण जायचे आता ते कुठे आणि कसे ?"

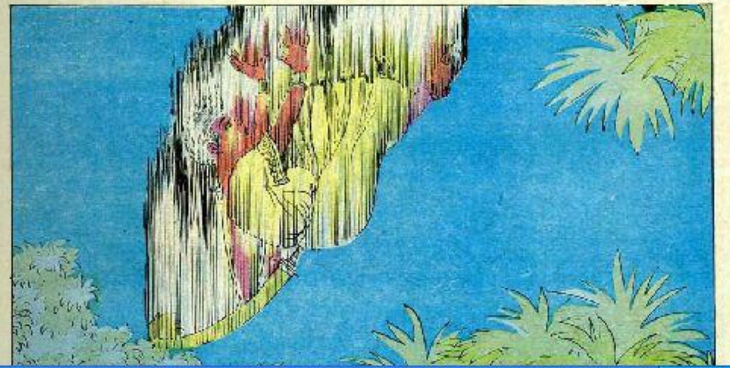
विचार करून करून त्याला क्षीण आला झाडावरच त्याला ग्लानी येऊ लागली. व सूर्य मावळला व पशुपक्ष्यांच्या आवाज कमी झाला. हळूहळू काळोख पडू लागला. आकाशात तारे चमकू लागले.

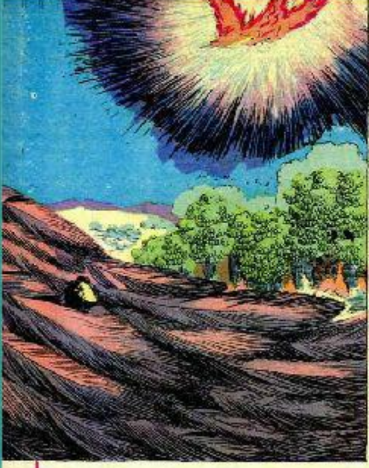

परंतु चंद्राचा अजून पत्ता नव्हता. हवा वहाणे एकदम बंद झाले होते.

अशा थंड वातावरणात अचानक झंझावातासारखे वारे वाहून येत अंगाला झोबूंन गेल्यासारखा भास चंद्रवर्माला झाला. तो आश्चर्याने घडपडत डोळे फाडून पाहू लागला. तेव्हां तो वाऱ्याच्या झोता बरोबर अधांतरी उडत उडत जात होता. चंद्रवर्मा भीतीने मनांत विचार करू लागला की, आता बहुदा आपले आयुष्य संपुष्टात आले असावे तेवढयात धम्दिशी तो एका ठिकाणी खाली पडला परंतु तो काही दगड गोटयावर पडला नाही. मऊ गवतात पडल्याचा त्याला भास झाला. आपण वाचलो म्हणून त्याला हायसे झाले. असा विचार करीत तो उठून उभा राहू लागला. तेवढयात तो भाग इकडे तिकडे हळू हलू लागल्याचा भास त्याला झाला. विस्मयाने त्याने जवळच दृष्टी टाकत पाहिले तर त्याला सर्वत्र हिरवेपिवळे धम्मक गवत अंथरल्यासारखे दिसले. चंद्रवर्माने आपल्या हाताने थोडा स्पर्श करून पाहिले तो त्याला उबदार स्पर्श झाला. व त्या पाठोपाठ त्याला दोन पक्ष्यांचे बोलणे कानावर आले.

"आज रात्री इथेच रहाणे चांगले. शेजारून वहाणाऱ्या उष्ण प्रवाहाचे वारे मला खुप आनंददायी उबदार वाटतात. एक पक्षी दुसऱ्या पक्ष्याला म्हणाला.

त्यावर समोरच्या पक्ष्यांने स्विकृती सुचक आपल्या भाषेत आवाज केला. चंद्रवर्माला क्षणात समजले की, तो कुठे बसलेला आहे. तो जेव्हां गुंगीत होता. तेव्हां दोन गरुडांनी येऊन त्याला उचलून आणले होते. ते दोघे जेव्हां उडत होते. तेव्हां नशिबांने एकाच्या तोंडांतून सुटून तो दुसऱ्या गरुडाच्या पाठीवर येऊन पडला होता म्हणून वाचला नाहीतर केव्हांच यमलोकात पोहोचला असता. परंतु आता त्या पक्ष्यांच्या पाठीवरून खाली उतरून आपल्याला पळून जावयास पाहिजे. आता कसे पळावे? चंद्रवर्मा अशा प्रकारे विचार करून

खाली उतरू लागला. तेवढ्यात आकाशात विजेच्या लोळा सारखा प्रकाश झळकला व एक प्रचंड पक्षी तोंडांने फुत्कार करीत वरून उडत चाललेला त्याला दिसला. क्षणात तो ह्यां गरूडांच्या जवळ येऊन पोहोचला तेव्हां त्याला आठवले की, जादुगारीणीने आपल्याला सांगितलेला हाच तो अग्नीपक्षी असावा. तो पहाताच त्याला थोडा आधार वाटू लागला. आता आपले काम साध्य होणार असा त्याला विश्वास वाटू लागला. तो अग्नीपक्षी शंखू मांत्रिकाचाच आहे. हे नक्की झाले

अग्नीपक्षी जवळ येताच गरूडांनी चोंची उंच करून त्याचे स्वागत केले. तो खाली उतरताच म्हणाला–"मी खूप वेळापासून तुमचा शोध करीत भटकत आहे. आणि तुम्ही इथे आहात वाटते!"

"अरे वा असे आहे कां! आमच्या जवळ तुझे असे जरुरीचे काय काम आहे?" गरूडांनी त्याला विचारले.

अग्नीपक्षी खाली उतरला तो चोचीने आपली पिसे साफ करीत म्हणाला–"माझा मालक शंखू याने मला एक काम दिले आहे. ते तितकेस कठीण नाही. म्हातारपणात जखड होऊन जाणारी जादुगारीण हिला त्याच्यापाशी बांधून घेऊन जावयाचे आहे. परंतु माझ्याकडून हे काम होणे शक्य

वाटत नाही. कारण दिवसा मला काहीही दिसत नाही. रात्री माझ्या प्रकाशामुळे माझ्यापासून ती आपली सुटका प्राप्त करून घेण्यास समर्थ ठरते. त्यामुळे तुम्ही दोघे आज रात्रीच जाऊन काही एक आवाज न करता आपल्या चोचींत पकडून तिला शंखू मांत्रिका पाशी घेऊन या. हे काम तुम्ही केलेत तर मी तुमचा फार फार आभारीं होईन."

हे ऐकताच गरूड दिर्घ श्वास घेत म्हणाले–"आम्ही आज दोघे एक योजन लांब पर्यंत उडत जाऊ शकणार नाही. कारण सूर्यास्ता पासून आतापर्यंत अनेक समुद्रपार करून अनेक समुद्राच्या किनाऱ्याने उडत जाऊन भरपूर पोट भरून खाऊन आताच आम्ही विश्रांती करता इथे ह्या उष्ण प्रवाहाच्या उबेला बसलो आहोत. उद्या रात्री आम्ही तुझे काम निश्चित करतो!"

अग्निपक्षी प्रसन्नतापूर्वक पंख फडफडवून जोरजोरात आवाज करुन आपला आनंद व्यक्त करीत म्हणाला–"दिवसा त्या जादुगारणीवर कब्जा करणे शक्य नाही. ती मोठी धुर्त व हुषार आहे. त्याहूनही तिच्यापाशी तिचे बलवान सेवक सुद्धा आहेत. शिवाय रात्र रात्र ती डोळ्यात तेल घालून स्वत:चे रक्षण करीत

जिवंत राहली आहे. परंतु तिचे स्वास्थ आता पूर्वी इतके चांगले नाही. तीचे आरोग्य आता वरचेवर बिघडत चालल्यामुळे ती पूर्वी इतकी जागत नाही. तुम्ही अंधारात लपून अचानक तिच्यावर हल्ला करा व आपल्या चोचीत तिचे तोंड दाबा म्हणजे तिला मंत्रोच्चारण करता येणार नाही. त्यामुळे तिच्यापासून तुम्हांला कोणताही धोका संभवणार नाही. ह्यानंतर तुम्ही तिला धरून सरळ माझ्या मांत्रिकापाशी घेऊन या. तिला त्याच्या पायापाशी टाका. माझा मालक तुम्हांला उचित बक्षिस व तिला उचित दंड देईल!"

मला तुझ्या मालकाकडून बक्षिसाची अजिबात आवश्यकता नाही. परंतु मनात आणताच जर मला सर्व समुद्रद्विपापर्यंत जाऊन येऊ शकेन अशी शक्ति मला प्राप्त झाली तर मी अत्यंत आनंदी होईन पाहीजे तर तेवढेच माग प्राप्त व्हावयास पाहिजे." एक गरुड म्हणाला.

मला फार मोठी हाव नाही परंतु मृत्युपासून वाचण्याकरीता काही मंत्र असेल तर तो मला शिकव म्हणजे मला त्याचा फायदा होईल." दुसऱ्या गरुडाने आपली मनोकामना प्रकट केली.

"हे दोघे बावळट पक्षी बहुदा शंखू मांत्रिकाला देव समजत असावेत" म्हणून अशा खुळचट मागण्या करीत आहेत असा विचार करून चंद्रवर्मा मनातल्या मनात हंसू लागला.

गरुड पक्ष्यांच्या प्रश्नाचे काही एक समाधान कारक उत्तर न देताच असेच मान हलवत अग्नीपक्षी त्यांना म्हणाला–

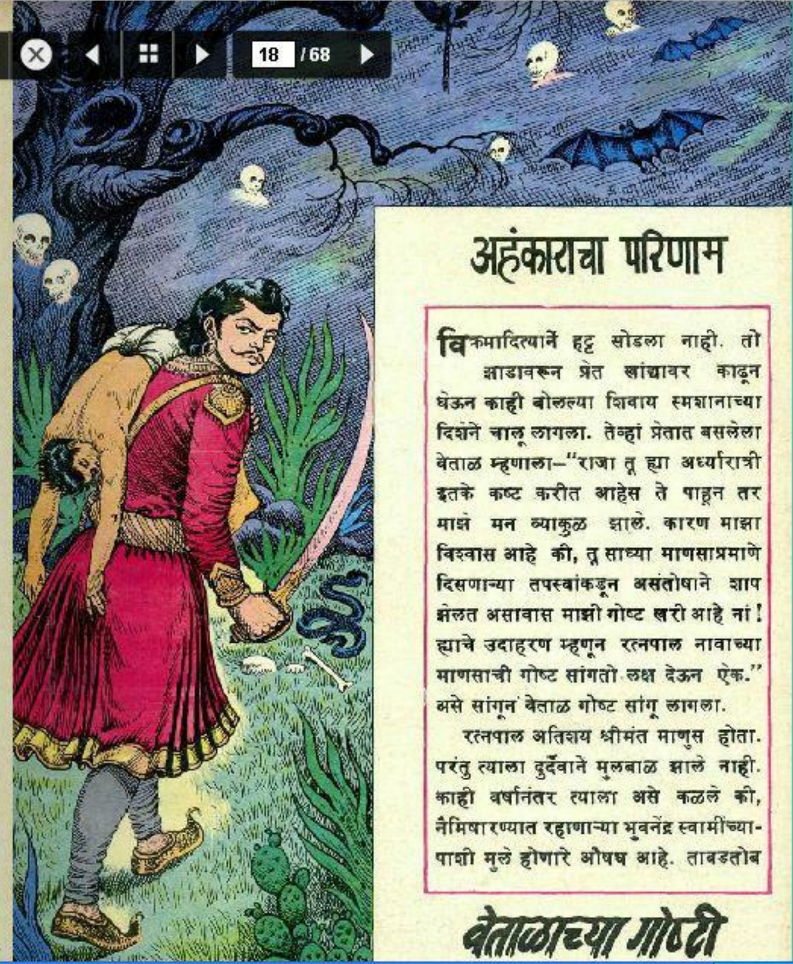
काय तुम्ही दोघे उद्या दिवसा माझ्या घरी येऊ शकता कां? येत असाल तर तुम्हांला मी माझा मालक दाखविण्यास तयार आहे. तुम्ही नक्की यां मी वाट पहातो नंतर तो अग्नीपक्षी पुन्हां फुत्कार आवाज करीत आकाशात उडाला व तीव्र वेगाने उत्तरेकडे निघून गेला.

गरुडांनी थोडावेळ आपापसात गप्पा मारल्या व आपल्या चोची जमिनीवर टेकवून झोपेच्या अधिन जायचा ते दोघे प्रयत्न करू लागले.

चंद्रवर्माला मनातल्या मनांत आनंदाचे आनंदाचे उधाणा आले की, आता काही एक त्रास न होता आपल्याला शंखू मांत्रिकापाशी जायची एक चांगली संधी आली आहे. ती हातची घालविता कामा नये म्हणून तो आपली झोप घालवून पहाट होण्याची वाट पाहू लागला. मनांतल्या झालेल्या गोष्टी आठवू लागला.

(क्रमशः)

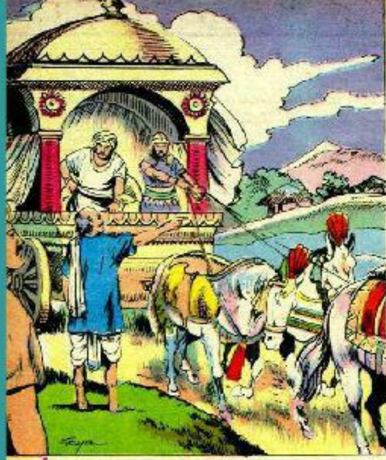

अहंकाराचा परिणाम

विक्रमादित्यानें हट्ट सोडला नाही. तो झाडावरून प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन काही बोलल्या शिवाय स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ म्हणाला–"राजा तू ह्या अर्ध्यारात्री इतके कष्ट करीत आहेस ते पाहून तर माझे मन व्याकुळ झाले. कारण माझा विश्वास आहे की, तू साध्या माणसाप्रमाणे दिसणाऱ्या तपस्वांकडून असंतोषाने शाप झेलत असावास माझी गोष्ट खरी आहे नां! ह्याचे उदाहरण म्हणून रत्नपाल नावाच्या माणसाची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रत्नपाल अतिशय श्रीमंत माणुस होता. परंतु त्याला दुर्दैवाने मुलबाळ झाले नाही. काही वर्षानंतर त्याला असे कळले की, नैमिषारण्यात रहाणाऱ्या भुवनेंद्र स्वामींच्या-पाशी मुले होणारे औषध आहे. तावडतोब

वेताळाच्या गोष्टी

रत्नपाल त्या अरण्यात जावयास निघाला. सात उत्तम घोडे बांधून तयार केलेल्या रथात सात रात्र सात दिवस प्रवास करून तो अरण्यापासून जवळ असलेल्या यतिश्राम नावाच्या गावात पोहोचला.

तेथे असलेल्या एका वृद्ध गृहस्थाने रत्न-पालच्या येण्याचे कारण जाणून त्याला म्हटले–"महाशय, भुवनेंद्र महर्षि तुमची मनोकामना नक्कीच पूर्ण करतील. परंतु तुम्हांला पायी चालत जावे लागले.

रत्नपाल पायी चालत जाऊ लागला परंतु त्याला चालण्याची सवय नव्हती त्यामुळे तो आश्रमाजवळ येताच थकून गेला व एका झाडाखाली बसला. त्याला एक पाऊलही पुढे चालणें अशक्य झाले. त्याचवेळेस आश्रमातील गोपाल नावाचा शिष्य अंगण झाडत असतांना. त्याने रत्नपाल खाली पडतांना पाहीला. तेव्हां तो धावत धावत त्याच्याजवळ आला.

रत्नपाल त्या मुलास म्हणाला–"अरे बाळा, तू थोडे माझे पाय दाबून देतोस कां ?"

"हो नक्की चेपून देईन परंतु जितका वेळ मी तुमचे पाय चेपेन त्याच्या दुप्पट वेळ तुम्ही माझे पाय चेपले पाहिजेत." तो तरुण मुलगा म्हणाला.

एका नोकराच्या तोंडून असे बोलणे ऐकताच त्याच्या अंगाचा तिळपापड झाला तो रागाने म्हणाला–"मूर्खा, लहान मोठ्यातील फरकच कळतो की, नाही बहुदा न कळणारा एक मूर्ख आहेस. मी तुझ्यापेक्षा वयानें मोठा आहे. आणि तू माझ्याकडून सेवा करून घेण्याची अपेक्षा करतोस ?"

"ठिक, तुम्ही हे सांगा, आपल्याला माझ्याच वयाचा जर एक मुलगा असता तर त्याची सेवा कोण करेल त्याच्याहून मोठे कां छोटे?" गोपालने विचारले.

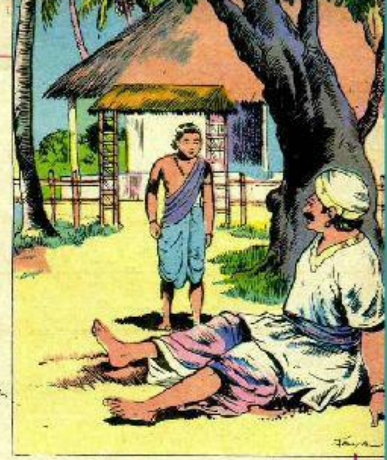
तो प्रश्न ऐकून रत्नपाल चिडून म्हणाला–"माझ्या बरोबर तू आपली बरोबरी करतोस ?

ह्यावर गोपाल स्मित करीत म्हणाला–"मला वाटते तुम्हांला तुमच्या संपत्तीचा भयंकर गर्व आहे. की एवढा करोडोपती मुल नसल्या कारणाने एका मुला करीता भिकाऱ्यासारखा ह्या आश्रमात आला आहे. जा तुमचा मुलगा माझ्याहून जास्त कष्ट करून एका नोकरासारखे आपले आयुष्य कंठेल." असे सांगून तो तरुण तेथून निघून गेला.

रत्नपालने त्या मुलाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. तेवढ्यात आश्रमात परत यणाऱ्या भुवनेन्द्र स्वामींची दृष्टी त्यांच्या-कडे गेली. रत्नपालला मुनींनीं आपली ओळख करून दिली व रत्नपालचा सर्व समाचार ऐकून त्यांना म्हणाले–"अरेरे, आपण इतके हाल सोसून इथपर्यंत आलात. असे म्हणत आश्रमाच्या आत घेऊन जाऊन त्याचा अतिथी सत्कार केला."

रत्नपाल महर्षिच्या औदार्याबद्दल अत्यंत आश्चर्य करू लागला. व चकित होऊन म्हणाला–"महात्मन् महान व्यक्ति व निच व्यक्ति ह्याच्यांमध्ये किती फरक असतो. तुम्ही तर माझ्याहूनही कितीतरी पटीने महान असून प्रेमाने माझ्याबरोबर वागलात. परंतु नोकर असलेल्या गोपालने माझा कसा अपमान केला.

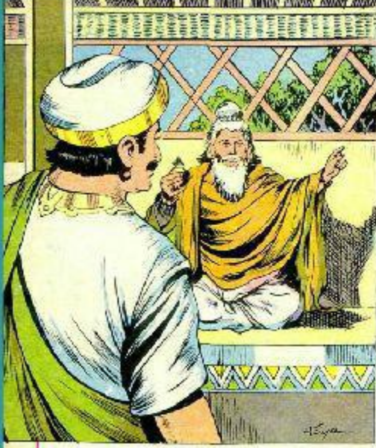
स्वामींना ह्या घडलेल्या घटनेचे आश्चर्य वाटले ते म्हणाले–"मी जे औषध तुम्हांला देत आहे. त्याच्या प्रभावाने तुम्हांला मुल

नक्की होईल, परंतु गोपालचे बोलणे शाप होऊन त्यापासून तुम्हांला नक्कीच त्रास घडेल !"

हे ऐकताच रत्नपाल घाबरून म्हणाला–"स्वामी, गोपालचे माझ्याबरोबर वागणे अत्यंत असभ्यतेचे होते. तरी सुद्धा ते बोलणें मला शापाप्रमाणे कां ठरावे ? हा तर खरोखरी माझ्यावर अन्याय आहे. तरी सुद्धा ह्यातून वाचण्याकरीता काही तरी मार्ग तुम्ही सांगा !"

"गोपालच्या वागण्यात काहीही चूक नाही. जर तुम्ही त्याच्याकडून काम करून घेण्याची इच्छा धरता तर त्याच्या बदल्यात त्याने तुमच्याकडून काम करून

घेतले तर त्यात काय चुक आहे ? लहांनानी मोठयाकडून सेवा करून घेणें बरोबर नाही. परंतु हे खोटे आहे. कारण लहान पणापासून तुम्ही आजपर्यंत काय केलेंत ?" हीच गोष्ट त्याने आपल्याला सांगितली. आपण आपल्या संपत्तिचा अहंकार मनांत आणून त्याला कमी लेखलेत त्यामुळे त्याने आपल्याला शाप दिला. ह्या आश्रमात रहाणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तिचे बोलणे सत्य होते."

रत्नपाल त्यावर काहीही बोलला नाही. परंतु थोडावेळ विचार करत म्हणाला– "स्वामी, माझ्या अपराधांची चुक मी कबुल करतो. कारण पायी चालण्याची मला सवय नव्हती. त्यामुळे माझ्या तोंडून तसे बोलणे निघून गेले. माझे बोलणे तसे गर्विष्ठ पणाचे होते ह्यावर आपण विश्वास करू नका. कृपा करून गोपाळच्या शापापासून मला मुक्तता मिळवून द्या."

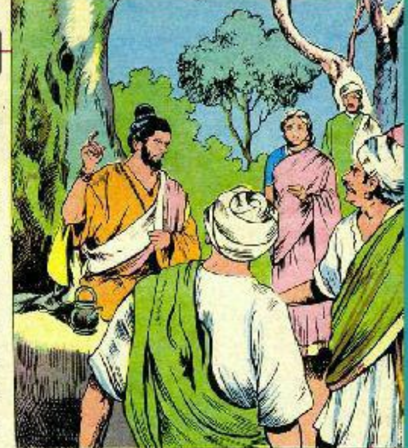
जर खरोखरीच आपण उत्तम स्वभावाचे असलात तर आपोआप ह्यातून उत्तम मार्ग सांपडेल. सत्पुरुषांना कोणत्याही शापापासून त्रास सोसावा लागत नाही." असे म्हणत भुवनेन्द्र स्वामींनी रत्नपालला काही औषधी पुड्या आणून दिल्या व म्हणाले–" ह्या आपल्या बायकोला खाण्यास सांगा. ह्याच्या प्रभावाने आपल्या पत्नीला गर्भ राहिल व ती एका सुंदर मुलाला जन्म देईल. आपला मुलगा दासीच्या हाती जाईल व दासीचा मुलगा आपल्या हाती येईल. ह्या गोष्टीनंतर ती दासी आपणास दिसणार नाही. त्यानंतर केव्हां तरी गोपाल आपल्या गावी येईल त्यावेळेस गोपालला संतुष्ट करून त्याच्याकडून आपण आपल्या मुलाचा शोध काढून घेऊ शकता !"

रत्नपाल औषधी पुड्या घेऊन आपल्या गावी परत आला. ह्यानंतर भुवनेंद्र स्वामीने घोषीत केल्याप्रमाणे सर्व घटना खऱ्या झाल्या. रत्नपाल हताश झाला. रत्नपालने काही विचाराअन्ती सर्व गोष्टी बायकोस सांगितल्या ह्या भीतीने की ही गोष्ट तिच्यापासून लपवून ठेवली तर त्या परक्या मुलावर ती आपले सारे प्रेम उधळून देईल. "आपला खरा मुलगा काही वर्षानंतर आपल्या घरी परत येईल. ह्या दासीपुत्रावर जर तू अतिशय प्रेम व वात्सल्य करशिल तर त्या मुलाला मल्लिका दासीच्या हाती सोपवतांना तुला अतिशय दुःख होईल. हे सगळे आपले दुर्भाग्य आहे.

हि सर्व गोष्ट ऐकताच रत्नपालची पत्नी रडू लागली. ह्यानंतर तिने आपल्या दासींचा हाती सोपवले. तो मुलगा रत्नपालच्या दासदासींच्या पैंकी एक होऊन वाढू लागला. इतर नोकरांप्रमाणे रत्नपालच्या कुटुंबाची सेवाचाकरी करू लागला.

रत्नपालच्या काही मित्रमंडळींनी ह्याचे कारण काय ते विचारले. रत्नपालने त्यांना उत्तर देत म्हटले–हा मुलगा पुष्कळ वर्षानंतर माझ्या घरी जन्मला आहे. त्यामुळे स्वामींनी सांगितले आहे की, ह्याचे पालनपोषण अशा प्रकारे नोकराचाकरांच्यातच व्हायला पाहिजे.

अशा तऱ्हेनें दहा वर्षे उलटली. एक दिवस रत्नपालला समजले गोपाल नावाचा एक महान योगी आपल्या गावात आला आहे. तो त्याक्षणी त्या स्वामींना भेटावयास गेला. त्या सुमारास योगी एक

बाईला समजावून सांगत होते. "तू एका आई व मुलाला वेगळे केलेस तुझ्या त्रासांचे हेच कारण आहे. तू परत त्या मायलेकरांला एकत्र कर. तुझे सर्व त्रास नाहीसे होतील."

ते ऐकताच रत्नपालचा राग अनावर झाला. त्याने समोरे जात म्हटले– "महात्मन्, आपण ऋषिच्या आश्रमात रहाणारे गोपाल तर नाहीत ?"

"हो, हो !" असे म्हणत त्याने मान हलविली.

त्यावेळेस रत्नपालनें तेथे जमलेल्यानां सर्व समाचार सांगितला व त्यांना विचारले– आपण कृपा करून हे सांगा की, एक छोटे कारण घेऊन आपण एका मायलेकराला

एकमेकांपासून दूर केलेत. ह्या अपराधाच्या कारणाने आम्हीं कोणकोणत्या त्रासांचे शिकार बनलो गेलो ?"

गोपाल मंद मंद स्मित करीत म्हणाला– "मी कोणाला ही वेगळे केले नाही. आज-पर्यंत आपल्या घरात राहीला आहे. तोच आपला खरा मुलगा आहे !"

हे ऐकताच रत्नपालचा आनंद गगनात मायेनासा झाला. गोपालची चरणधूळ मस्तकाला लावून घेत धावत धावत घरी परत आला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा ! गोपाळने हे खोटे कां सांगितले की, जो रत्नपालचा मुलगा नाही तो त्याचाच आहे ? ह्याचे समाधान कारक उत्तर दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"हे सांगणे तितकेसे बरोबर होणार नाही की महर्षि भुवनेंद्र अशा महान व्यक्तिचा शिष्य गोपाल खोटे बोलत आहे. रत्नपालच्या ह्या विचित्र अनुभवांचे कारण म्हणजे त्याचे विचित्र कलुषित मन आत्मा. ह्याच भीतीने त्याला त्रास होऊन तो गोपालच्या शापाचा शिकार बनला. परंतु मुनींने त्याला जी चेतावणी दिली होती त्या गोष्टीचे मर्म त्याने समजण्याचा प्रयत्न केला नाही. अशा भ्रमात पडला की, दासीपुत्राची व आपल्यापुत्राची अदलाबदली झाली आहे. म्हणून त्याने तो मुलगा दासीच्या हाती सोंपवला हे तर त्याच्या वाईट मार्गाचे लक्षण आहे. प्रस्तुत दासीचे नाहीसे होणे गोपालने एका बाईला अशा प्रकारे रागावणे की, तीने एका मांयलेकराला वेगळे केले आहे हि एक योगायोगाची गोष्ट आहे. परंतु ह्यात एक गोष्ट नि:संशय आहे की जो जन्मपासून रत्नपालच्या घरात वाढला तोच मुलगा ऋषींच्या औषधांमुळे प्राप्त झाला होता."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृष्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

व्याजी खाते

एका गावात एक शेतकरी रहात होता. पाऊस न पडल्या कारणाने तो साव-काराकडून उधार घेत गेला व जेव्हां धान्य पिकत असे तेव्हां सर्व उत्पन्न व्याज म्हणूनच फेडत गेला. अशा प्रकारे शेवटी कंगाल झाला. त्याने सावकाराकडे येऊन म्हटले– "महाशय, भविष्यकाळात आपण माझ्या कडून एक पैसा सुद्धा वसूल करु शकणार नाहीत. जो काय माझ्यापाशी होता तो सर्व पैसा पाण्या प्रमाणे गळून गेला. आपण खूप धन कमावले आहांत त्यामुळे ते धन कमावण्याचे रहस्य मला तर सांगा. मी सुद्धा आरामात माझे आयुष्य घालविन.

"अरे मुर्खा ! धन तर तो रामच फक्त देऊ शकतो !" सावकाराने सांगितले.

त्यावर तो शेतकरी त्याच्यावर विश्वास ठेऊन रामाकडून धन मागण्याच्या निर्धाराने निघाला. त्याच्या बायकोने त्याला तीन रोटया करून दिल्या थोडया दूर गेल्यानंतर समोरून एक ब्राह्मण आला. शेतकऱ्याने आपले बोचके उघडून त्यातून एक रोटी बाहेर काढली. व ती ब्राह्मणाच्या हाती देत त्याला विचारले–"तुम्हांला रामाचा पत्ता माहीत असला तर सांगता कां ?"

ब्राह्मणाने रोटी घेतली. व आकाशाकडे पहात गुपचुप निघून गेला.

शेतकरी पुन्हां चालत निघाला. ह्यावेळी त्याला समोरून एक योगी येतांना दिसला. शेतकऱ्याने गुडघे टेकून नमस्कार केला व आपल्या गाठोडयातली एक रोटी बाहेर काढली व ती योग्याच्या हातात दिली व विचारले–"स्वामी, रामा पर्यंत जाण्याचा कोणता रस्ता आहे ?"

तो योगी मौनव्रत असल्या सारखा पुढून निघून गेला. आणखी पुढे गेल्यावर एक गरिब त्याला येताना दिसला तो अतिशय

अशक्त व दुबळा दिसत होता. शेतकऱ्याला ते पाहून त्याची दया आली. त्याने तिसरी रोटी काढून देऊन त्याला खायला सांगितली.

त्या गरीबाने रोटी खाल्ली व त्या शेतकऱ्याला विचारले मालक, आपण कुठे जात आहात?"

"असे ऐकले, रामाचे दर्शन केल्याने धन प्राप्त होते. परंतु त्याच्याकडे जाण्याचा रस्ता कोणी सुद्धा सांगत नाहीत. तुम्ही सांगता कां?" शेतकऱ्याने विचारले.

गरीब हसत म्हणाला–"मीच राम आहे. तुला अजून कुठेही जाण्याची जरुर नाही. हा शंख घे हा कसा वाजवायचा मी तुला सांगतो. तुला जे पाहीजे आहे. ते हा शंख पूर्ण करेल! ह्यानंतर त्या शेतकऱ्याने रामाच्या मदतीने शंख वाजवण्याचे रहस्य माहीत करून घेतले व घरी आला. त्या दिवसापासून शेतकऱ्याच्या घरी कोणत्याही गोष्टीची कमी भासली नाही. शेतकरी ज्या गोष्टीची इच्छा करेल ती त्याला ताबडतोब प्राप्त होत होती. एक दिवस सावकाराला ती गोष्ट समजली आणि संधी मिळताच त्याने तो शंख चोरला व शेतकऱ्याच्या घरी येऊन त्याला म्हणाला–"पहा, हा शंख माझ्यापाशी आला आहे. हा मी तुला एका अटीवर देतो. ह्या शंखापासून जो फायदा तुला होतो त्याच्या दुप्पट मला मिळालापाहिजे. नाहीतर मी हा शंख तुझ्या पूर्वीच्या कर्जाच्या रकमेमध्ये जमा करून टाकेन."

शेतकऱ्याने लाचार होऊन त्याचे म्हणणे मान्य केले. सावकाराने तो शंख शेतकऱ्याला परत करुन टाकला. त्या शंखापासून शेतकऱ्याला जो लाभ होत होता त्याच्या दुप्पट सावकाराला मिळत गेला.

ह्यात शेतकऱ्याच्या डोक्यात एक विचार चमकला त्याने मनांत विचार केला व शंख वाजवला–"की, माझा एक डोळा फुटावा! त्यावर शेतकरी तिरळा झाला व सावकाराचे दोन्ही डोळे फुटले. ते पाहूनच शेतकरी संतुष्ट झाला.

खजिन्याचे गुपित

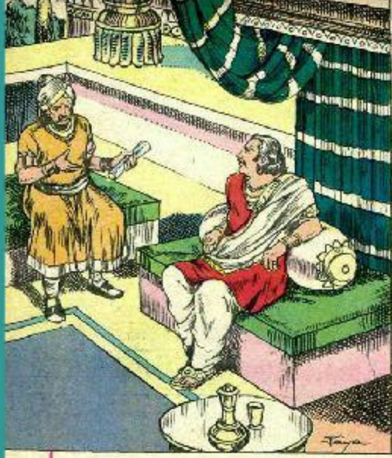
कोशल देशाचा राजा सूर्यसेन सत्तर वर्षांचा म्हातारा झाला. म्हातारपणामुळे त्याची तब्येत ही वारंवार खालावू लागली. राज्यकारभारात त्याला जास्त लक्ष घालणे जमत नव्हते. म्हणून राज्यभर हळूहळू अराजकता माजू लागली. सर्वत्र चोऱ्यामाऱ्या दगेधोपे होवू लागले. विदेशच्या राजाला बऱ्याच दिवसांपासून कोशल राज्यावर आपला अधिकार असावा असे वाटत होते. त्यामुळे त्याला ही आयती संधी आल्याचा आनंद झाला. त्याने कोशल राज्यावर स्वारी करण्याची तयारी केली.

त्याच सुमारास दूरदेशी विद्याभ्यासास गेलेला राजकुमार चतुरसेन राजधानीला परत आला. तेव्हां मंत्र्याने राजाची भेट घेऊन राजाला सुचविले "महाराज, राजकुमाराचा राज्याभिषेक करून राज्याची जबाबदारी त्यांच्यावर टाकावी.

परंतु सूर्यसेनला मंत्र्याचा सल्ला पसंत पडला नाही. ज्याला राज्यकारभारा विषयी अजिबात माहीती नाही. अशा व्यक्तिच्या हाती राज्यकारभार सोपवणे म्हणजे संकटात पडण्यासारखेच आहे. तरीही राजाला आपल्या मुलाच्या व्यवहारज्ञान कुशलता ह्याची माहीती काढून घ्यावयाची होती. त्या विचाराने राजाने युवराजला बोलावून घेतले व राज्याची स्थिती सांगून त्यावर उपाय विचारला.

चतुरसेन थोडावेळ विचार करीत राहुला व म्हणाला–"महाराज, सर्वात प्रथम विदेह देशातून येणाऱ्या हल्लयाचा आपल्याला मुकाबला करण्याकरीता आपण किल्लयाची दारे मजबूत करावी सैन्य तयार करावे."

"आपल्या राज्यात राहून जे लोक अराजकता माजवत आहेत त्याच्या बरोबर आपणास कशा प्रकारे वागावयास हवे.

बाहेरच्या शत्रू पेक्षा ह्या देशातच असणाऱ्या लोकांपासून आपणास जास्त धोका होण्याचा संभव आहे नां ?" राजा सुर्यसेनने विचारले.

"देशात ज्या चोऱ्यामाऱ्या होतात दरोडे पडतात. त्याकरीता राज्यातील लोकांना अनेक नुकसान सोसावे लागते. हि गोष्ट खरी आहे. परंतु राज्यातील मालमत्ता राज्यातच राहते नां!" जेव्हां आपण ह्या दुष्टांना पकडतो तेव्हां त्याच्या-हातून त्या वस्तु घेऊन आपण त्याच्या मालकांच्या हातात परत देऊन टाकतो हो नां! चतुरसेन म्हणाला.

"म्हणजे तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ हल्ला करणारा शत्रू राजा जास्त धोक्याचा असतो नां!" राजा सूर्यसेनने त्याला विचारले.

"माझा तर तसाच सल्ला आहे, पिताजी, प्रत्येक संकटापासून आपल्याला योग्य तऱ्हेनें देशाचे रक्षण करणे जास्त जरूरीचे आहे. जर युद्धात विदेह राज्याबरोबर हारलो तर ते सैनिक आपल्या राज्यातील संपत्ती पूर्णपणे लुटून घेऊन जातील. आपल्या राज्यातील सिंहासन शत्रूराज्याच्या अधीन होईल" युवराज म्हणाला.

युवराजाने सांगितलेल्या सल्लयाने राजानें किल्लयाच्या दरवाजाच्या मजबूती-विषयी थोडा विचार करून पाहिला नंतर त्याने खजिनदाराला बोलावणे धाडले. खजिनदाराने दुरुस्तीच्या कामाच्या विषयी थोडी आकडेमोड करून असा हिशोब सांगितला की, खजिन्यात असलेली संपत्ती किल्याच्या दरवाजाची दुरूस्ती करण्यास कमी आहे.

राजा सूर्यसेन पुढचे काय करावे ह्याविषयी विचार करीत राहला. त्याचवेळी सेनापती आपल्या बरोबर दोन गुप्तहेरांना घेऊन तेथे आला व म्हणाला–"महाराज, आपल्या ह्या हेरांकडून एक विचित्र समाचार मिळाला आहे. कोणी एक साधू एका महिन्यापासून आपल्या राजधानीत येऊन राहला आहे. लोकांचे म्हणणे आहे की साधू महाराज अनेक प्रकारची महिमा जाणणारे आहेत असे ऐकले की, आपल्या नागरिकांच्या पूर्वजांनी आपल्या घरातून जी संपत्ती पुरून ठेवली आहे त्याचे सर्व गुपीत ते सांगतात. अशा प्रकारे साधू पासून अनेक लोकांना लाभ झाला आहे. तेव्हां तुम्ही सुद्धा त्याची भेट घ्या.

सूर्यसेनच्या मनात सेनापतीच्या राज-भक्ति व सामर्थ्यावर गाढ विश्वास होता. त्यामुळे राजाने ताबडतोब जाऊन साधूची भेट घेतली व त्याला निवेदन केले.

साधुने काही क्षण डोळे मिटून ध्यान केले व नंतर डोळे उघडीत त्याला म्हटले– "राजन् मी माझ्या योगबलाने त्याचे कारण शोधले आहे. तात्पुरता तरी कोणत्याही जवळपासच्या राजापासून आपल्याला काही एक धोका होणार नाही. परंतु एक गोष्ट आहे. आपल्या पूर्वजानी मुख्य किल्याच्या दाराजवळच्या भितीं खाली शंभर हंडे भरून सोने पुरून ठेवले आहे. ते खणून काढून आताची आपली काळजी तरी नाहीशी होईल.

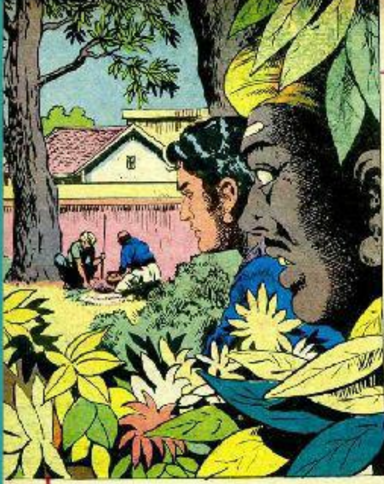
राजाला अतिशय आनंद झाला. त्याने भक्तिभावनेने साधूला नमस्कार केला व आपल्या राजवाड्यात निघून आला.

वडिलांच्या तोंडी ती गोष्ट ऐकताच राजकुमाराला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्याने विचार केला. की कितीही कां साधूचे

म्हणणें खरे असले तरी किल्लयाची दारे तोडवणे सध्याच्या परिस्थितीत मुर्खपणाचे ठरेल. साधूने जिथे संपत्ती पुरून ठेवली आहे असे सांगितले तेथील किल्याची दारे तर अत्यंत मजबूत आहेत राज्यात इतर ठिकाणीही संपत्ती पुरलेली नसेल कां? "बाबा, मला साधूच्या महिमांची परिक्षा घेण्याची एक आठवडाभर मुदत द्या.

सूर्यसेन राजाने मुलाचे म्हणणे मान्य केले. राजकुमाराने गुप्तरूपाने दरबारातील विदुषकाबरोबर बोलणे केले व त्याच्या घरापाठीमागच्या आवारात पूर्वदिशेला एक हजार सोन्याची नाणी पुरून ठेवविली. ह्यानंतर विदुषक घरी गेला व त्याला

साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला– "स्वामी, मी ह्यावेळेस आर्थिक दृष्टीने बराच नडलेलो आहे. कमीत कमी एक हजार जर नाणी असली तर मी माझ्या संकटातून वाचू शकतो. तुम्ही तर सर्वांना गुप्त संपत्ती बदल सांगत आहात नां? माझ्यावर दया करून माझ्या घरात कुठे सपंत्ती आहे तेवढी कृपया सांगावी.

साधू क्षणदोन क्षण विचार करीत राहृला. नंतर म्हणाला–" तुला, खजिन्यांचा शोध काढण्याची वेळ आता निघून गेली आहे. तू उद्या सकाळी ये. मी निश्चित रुपात कोठे संपत्ती ठेवली आहे कां नाही सांगतो. त्या दिवशी रात्री युवराज चतुरसेन गुप्तरूपाने विदुषकाच्या घरी गेला. अर्ध्या-रात्री नंतर युवराज व विदुषकांने पाहिले तो कोणी दोन माणसे पाठिमागच्या भिंती-वरून उडी मारून आत शिरत होती. ते दोघे दुसरे तिसरे कोणी नसुन सेनापती ज्या गुप्तचरांना घेऊन राजापाशी आला होता ते दोघेच होते.

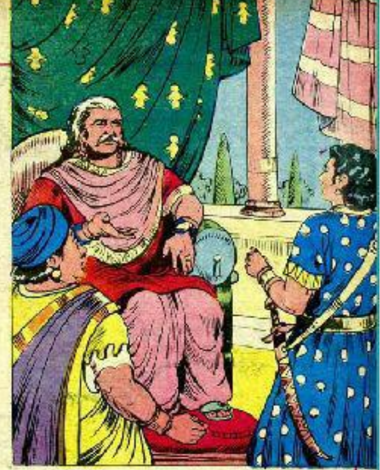
त्या दोघांनी पाठीमागच्या आवारात पश्चिमेकडील असलेल्या एका आंब्याच्या झाडाखाली एक खड्डा खणला व त्यात कोणती तरी वस्तु लपून त्यावर पुन्हां माती भरून ते निघून गेले.

ते दोघे जाताक्षणीच युवराज व विदुषक दोघांनीं त्या जागी जाऊन माती उकरून तेथे काय आहे ते पाहिले. त्यांना एका छोटयाश्या तांब्याच्या भांड्यात एक हजार सोन्याची नाणी दिसली. त्यांनी ती पाहून पूर्ववत त्यावर माती भरून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी विदुषक साधू-पाशी गेला तेव्हां साधूने विदुषकाला पाहात म्हटले–" बाळा, मी माझ्या योग बळाने पाहीले की, तुझ्या घरात काही संपत्ती गाढली गेली आहे कां ? नाही. तेव्हां तुझ्या घराच्या पाठीमागच्या आवारात पश्चिमे-कडील आंब्याच्या झाडाखाली. काही संपत्ती आहे. ती खोदून काढून तू घे व आपली संकटे दूर कर !"

विदुषक राजमहालात आला व त्याने राजकुमाराला साधूने सांगितलेली गोष्ट सांगितली युवराज विदुषकाला बरोबर घेऊन आपल्या वडिलांपाशी आला. सर्व गोष्टी सांगून म्हणाला–" पिताजी, जर खरोखर तो साधू महिमा जाणारा असता तर त्याने आपण पुरलेला खजिना कोठे आहे ते सांगा-वयास पाहिजे होते. परंतु तसे झाले नाही तो शत्रूचा हेर आहे. ह्यात काही शंकाच नाही. आपले सेनापती व काही गुप्तचर एक होऊन अशा तऱ्हेने धन पुरून ठेऊन भोळया भाबडया लोकांना बनवित आहेत. खजिन्याच्या लोभात पाडून आपल्या किल्याची मजबुत पक्की दारे पाडण्या पाठीमागे विदेह राजाचाच कट आहे.

ही गोष्ट ऐकताच राजा सूर्यसेनच्या मनामध्ये सेनापतीच्या राजभक्ति विषयी थोडी शंका निर्माण झाली. परंतु तरीही राजाने त्याला ताबडतोब कैद करण्याचा हुकूम दिला नाही. परंतु राजकुमारला म्हटले. साधूच्या रूपात आपल्या नगरात घुसलेल्या त्या गुप्तचराने जसे अनेक लोकांना आपल्या प्रभावांनी बळी पाडले आहे. तसेच सेना-पतीला सुद्धा आपल्या अधिन केले नसेल कशावरून! काय सांगू माझे मन त्याची राजभक्ति पाहून विचलीत होऊ पहात नाही. मला त्याच्याबदल शंका वाटत नाही.

"तर मग आज रात्री आपण एक उपाय करूया. गुप्तवेष धारण करून आपण त्या साधूच्या आश्रमात जाऊ तेथे साधूच्या दर्शनाला येणाऱ्याच्यात जर कोणी आपला गुप्तहेर असला तर त्याला पकडून घेऊन येऊ. म्हणजे त्यांच्या तोडून आपल्याला ह्या गोष्टींचा काहीतरी मागमुस लागू शकेल." राजकुमाराने सल्ला दिला.

राजाने युवराजचे म्हणणे मान्य केले. ते दोघे त्याच रात्री गुप्तवेष धारण करून दहा सैनिकांना बरोबर घेऊन साधूच्या आश्रमापाशी आले साधूच्या घरापासून थोडे लांब त्यांनी सैनिकांना उभे केले व स्वत: ते दोघे घराच्या खिडकीपाशी उभे राहिले.

नंतर थोड्या वेळाने सेनापती आपल्या दोन सोबत्यांबरोबर तेथे येऊन पोहोचला. सेनापतीला पहाताच साधूने विचारले– "राजाने माझ्या योग बलावर विश्वास तर केला आहे नां!"

"हो, हो, तसेच समजायचे कारण विदुषकाच्या घराच्या पाठीमागे धन-दौलत मिळाल्यामुळे इतर दरबारातील कर्मचाऱ्याचा सुद्धां आपल्यावर गाढ विश्वास बसू लागला आहे. एखाद्या दिवशी खाजिन्याच्या लोभाने किल्लयाच्या मुख्य-द्वाराची सुद्धा राजा तोडफोड करून रस्ता मोकळा करून देऊ शकतो.

ह्यानंतर राजा व युवराज सैनिकांच्या-जवळ गेले व त्यांनी त्या सैनिकांना इशारा केला की साधु, सेनापती, व त्यांचे इतर अनुचर ह्यांना बंदी करून तुरूंगात घाला.

राजा महालात येत मंत्र्याला बोलावून घेत म्हणाला–"मंत्री महोदय, मी प्रथमच तुमचे म्हणणे मान्य करून जर राजकुमाराचा राज्याभिषेक केला असता तर काय चांगले झाले असते दुष्टांच्या कारवाई पासून खजिन्याकरीता आपल्या किल्याची दारेफोडून विदेश राजा आपल्या राज्यावर हल्ला करण्याची सुचना देण्या-पूर्वी तुम्ही राजकुमारांचा राज्याभिषेक करण्याची तयारी करा!"

एका आठवड्यानंतर राजकुमाराचा राज्याभिषेक झाला.

राजाचे पद प्राप्त होताच चतुरसेनने आपल्या पूर्व अनुभवाची आठवण करून अशी घोषणा जाहिर केली की, भविष्य-कालात गुप्तचर विभाग सेनापतीच्या अधिन रहाणार नाही तर पूर्ण राजाच्या अधिन राहील.

अशा प्रकारे विदेह राजाची योजना असफल झाली. त्यानें युद्धाची तयारी करणे बंद केले.

राजा सूर्यसेनला स्वत:ला आपल्या मुलांच्या चातुर्याचे व सामर्थ्याचे आकलन झाले. त्यामुळे तो निर्श्चित होऊन आपले उर्वरित आयुष्य आरामात घालवू लागला.

सोन्याचा मोर

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असता बोधिसत्वानी एका मोराच्या रूपे जन्म घेतला. तो एक अनन्य साधारण मोरा सारखा नव्हता. एक अद्भुत सोन्याचा मोर होता. तो दण्डकारण्यात वास्तव्य करे.

एके दिवशी काशी राजाच्या बायकोला स्वप्नात तो सोन्याचा मोर दिसला. तेव्हां तिने आपल्या पतीला तो मोर आणून देण्याची विनवणी केली. राजाने मोराच्या बाबतीत मंत्र्याच्याकडे चौकशी केली. मंत्र्यांनी सांगितले की, ह्याची माहीती ब्राह्मणांना नाहीतर शिकाऱ्यांना असावी.

ह्यावर राजाने एका शिकाऱ्याला म्हटले–"जर कां तू तो सोन्याचा मोर जिवत पकडून आणून दिलास तर तुला मोठे बक्षिस देण्यात येईल." शिकाऱ्याने सात वर्षे प्रयत्न करून पाहिला परंतु तो सोन्याचा मोर त्याच्या जाळ्यात सांपडला नाही. ह्या अवधीत तो शिकारी मेला. व सोन्याच्या मोराची इच्छा करणारी राणी सुद्धा मरण पावली.

"स्वप्नात पाहिलेल्या एका मोराच्या काळजीने माझी राणी मरून गेली!" ह्या दु:खाने राजाला भारी राग आला. त्याने किल्लयाच्या मुख्य द्वारावर फलक लावला की, "दण्डकारण्यात सोन्याचा मोर हिंडत आहे त्याचे मांस जो खाईल त्याला मरणापासून मुक्ति मिळेल."

त्या राजाच्या मृत्यु नंतर युवराजाने एका आणखीन शिकाऱ्याला सोन्याचा मोर पकडण्या करीता पाठविले. त्याला ही त्यात यश मिळाले नाही अशा प्रकारे सहा पिढ्या निघून गेल्या.

सातव्या पिढीचा जेव्हां राजा सिंहासनावर बसला. तेव्हां त्याने त्या सुचनेनुसार मोर पकडण्याकरीता एका शिकाऱ्याला

पाठविले. त्या युक्तिने व शिताफीने मोराला पकडून राजाच्या हाती सोंपविले.

त्या सोन्याच्या मोराला पाहून राजाच्या मनांत आनंदाबरोबरच आश्चर्य वाटू लागले व त्याच्या बद्दल आदर वाटू लागला. राजाने आपल्या सिंहासना शेजारीच एक उंच आसन तयार करविले. तेव्हां मोराच्या रूपात असलेल्या बोधिसत्वांनी विचारले–"राजन् आपण मला पकडवून इथे कां आणवलेत?

"लोक असे सांगतात. तुझे मांस खाल्लयाने म्हातारपण व मरण यापासून मानव मुक्त होतो "म्हणजे ह्याचा अर्थ असा आहे तुम्ही मला ठार मारणार!" बोधिसत्वानी विचारले.

"हो, हो!" राजा म्हणाला.

"वेडया, मी मृत्युला घाबरत नाही, परंतु अशा स्थितीत माझ्या मांस खाण्याने म्हातारपण व मृत्यु यापासून तू कसा वाचू शकशिल" बोधिसत्वानी विचारले. तुझ्या शरिराची सावली सोन्याची आहे. त्याने तो मरणांपासून मुक्त होतो." राजा म्हणाला.

"तर मग राजा ऐक, मी ही सोन्याची छाया कशी प्राप्त केली ते! प्राचीन काळी मी ह्या राज्याचा महाराजा होतो. मी न्यायपूर्वक राज्यकारभार केला व धर्माचे रक्षण केले. त्याचे फळ म्हणूनच मोराच्या रूपाने जन्म घेतला.

हा सर्व वृत्तांत ऐकून काशीचा राजा आश्चर्यचकितच झाला. त्याने त्याला विचारले–"काय धर्मपूर्वक राज्यकारभार करण्याचे फळ हे आहे कां! परंतु तुझे म्हणणे खरे कसे काय मानायचे?

"कां नाही? मी ज्या काळी महाराजा होतो. त्या काळी एक नवरत्न खचित दिव्यरथ होता. त्यावर बसून मी भ्रमण करीत असे. तो रथ उद्यानाजवळच्या तळयाच्यापाशी पुरून ठेवलेला आहे."

काशी राजाने तळयाच्या कांठी खणून तो दिव्यरथ पाहिला. त्या दिवसांपासून राजाने बोधिसत्वांना आपला गुरू मानले.

आपल्या नद्या :

गंगा - २

अयोध्येचा राजा सगरने एकदा यज्ञ करण्याचा संकल्प केला. त्या काळच्या रितीनुसार एका अलंकृत बलवान घोडयाच्या पाठीवर एक ध्वज बांधून त्याला धरून राजकुमार जात असत असा तो यज्ञाचा घोडा अनेक देशांतून भ्रमण करीत फिरत असे.

त्या घोडयांच्या रक्षकांचे लक्ष नाही असे पाहून इंद्राने राक्षसांचे रूप घेतले व तो घोडा पळवून नेला. व त्याला नेऊन पाताळातील कपिल मुनींच्या आश्रमात नेऊन बांधला.

महाराजा सगरचे साठ हजार मुलगे होते. ते सर्वजण चोहीकडे चारी दिशांनी घोडयाचा शोध काढत शेवटी पाताळ लोकांत येऊन पोहोंचले. तेथे त्यांनी त्या यज्ञाच्या घोडयाला पाहिले. त्या लोकांना वाटले की कपिल मुनीनीच तो घोडा चोरुन आणला आहे. म्हणून त्यांनी मुनीनीच तो घोडा चोरून आणला असावा. म्हणून त्यांनी

सगरच्या मुलांच्या उद्दट पणाचा मुनींना भयंकर क्रोध आला. त्यांनी त्यांना शाप दिला हे घमेंडखोर राजकुमार जळून भस्म होऊन जावोत. त्याच क्षणी ते सर्वजण जळून भस्म होऊन गेले.

अनेक वर्षानंतर सगर राजाचा नातु अंशुमान याने कपिल मुनींकडे आपल्या वडिलांना जिवंत करण्याकरीता प्रार्थना केली. त्यावर कपिल मुनीने सांगितले की, ब्रह्मदेवाच्या कमंडलुतील पवित्र गंगेचे पाणी जर त्या भस्म झालेल्या राशींना स्पर्श करतील तरच सगरचे पुत्र पुनर्जीवित होऊ शकतिल.

काही वर्षानंतर सगरच्या मुलाचा नातू भगीरथ याने भस्मराशीच्या रूपाने स्थित असलेल्या आपल्या पूर्वजांना पुनः जिवंत करण्याचा दृढ संकल्प केला. व त्याकरीता ब्रह्मदेवाची तपश्चर्या करण्यास सुरवात केली. त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन ब्रह्माने आपल्या कमंडलूतून गंगाजल सोडण्याची संमति दर्शविली.

तरीही वेगाने वहाणाऱ्या गंगेच्या प्रवाहाला थोपवून घेण्याची शक्ति पृथ्वीला नव्हती. भगिरथाने जाणले की, तिचा वेग थोपविण्याची शक्ति केवल शंकरालाच माहित आहे. ह्या विचाराने त्याने शंकराची प्रार्थना केली. त्याची प्रार्थना शंकराने ऐकली. धार आपल्या जटेतून सोडून दिली.

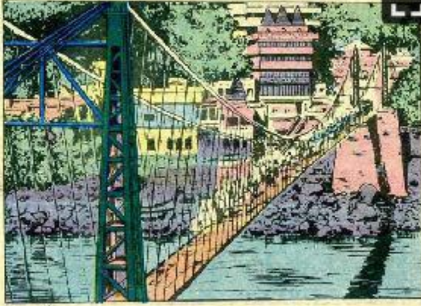

शंकराच्या जटेतून गंगाअवतिण झाली व पृथ्वीवर पडून वाहू लागली. ह्यानंतर भगीरथ पुढे पुढे जाऊ लागला. त्याच्या पाठोपाठ जाऊन पृथ्वीवर चारीबाजुला गंगेने शस्यशामल बनवले.

ह्यानंतर भगिरथाने गंगच्या प्रवाहाला पाताळापर्यंत वाहून आणले. कपिलमुनिच्या आश्रमाजवळच्या भस्मराशी गंगा जलामध्ये बुडून गेल्या. व ह्याचे परिणाम सगरचे साठ हजार पुत्र जिवंत होऊन बाहेर आले. अशा प्रकारे भगीरथाचा प्रयत्न सफल झाला.

आपल्या देशात गंगानदी अत्यंत पवित्र नदी म्हणून लोकप्रिय आहे. गोमुखापासून नदिच्या रूपाने गंगोत्रि पर्यंत वहात जाऊन गंगानदी प्राचिन पवित्र क्षेत्राच्या रूपाने हृषिकेश मधून वहात जाते.

गंगानदीच्या काठी असलेल्या अनेक पुण्यक्षेत्रामध्ये हरिद्वार व वाराणसी ही अत्यंत महत्वाची मानली जातात. ही दोन्ही शहरे पुष्कळ पूर्वी पासूनच प्रख्यात आहेत. अनेक वर्षानुवर्षेंहि तिर्थ भक्तांना आपल्याकडे आकृष्ट करून घेत आहेत.

गंगानदीच्या काठी असलेले आणखी एक मुख्य शहर म्हणजे कलकत्ता. ह्या शहरात ह्या नदीला हुगली नावाने संबोधले जाते. कलकत्ता मधून ही नदी अनेक शहरातून अनेक फाटयांनी वहात जाऊन बंगालच्या बांधाने सुंदरबन नावाच्या जंगलातून वहात जाऊन शेवटी समुद्राला जाऊन मिळते.

खरा वैद्य

भिमदत्त नावाचा राजा अचानक एका विचित्र रोगाने पछाडला गेला. त्या मुळे त्याच्या सर्व शरीरभर घाणेरडे डाग पडले. दरबारी वैद्यांनी अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिले पण उपयोग झाला नाही.

राजधानीच्या गावात रहाणाऱ्या सिताराम नावाच्या वैद्याला हि गोष्ट समजली राजाचा रोग विचित्रच होता. सितारामच्या कुटूंबात वैद्याचा पेशा परंपरागत चालत आला होता. सितारामने ह्या तऱ्हेच्या रोगावरचा उपाय आपल्या वडिलांकडून शिकून घेतला होता.

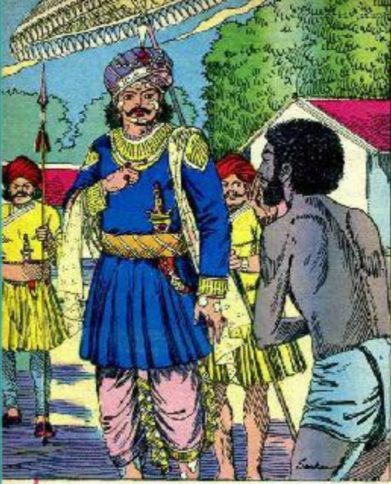
सीतारामने त्या रोगांना लागणारी आवश्यक औषधे तयार केली. आणि एक दिवस तो राजाला भेटायला निघाला.

दरबारात आल्यावर राजवाड्यातील वैद्यांनी त्याला अनेक प्रश्न विचारले व त्याची उत्तरे ऐकली. तेव्हां त्या सर्वांना समजुन चुकले की, सीताराम वैद्यशास्त्रांत निष्णात आहे.

त्यामुळे इतरांचे मन शंकाकुल होऊ लागले कारण न जाणो सीतारामच्या औषधांने राजा खडखडीत बरा झाला तर राजाच्या दृष्टीला आपण अयोग्य म्हणून गणले जाऊ व आपली नोकरी निघून जाईल.

दरबारी वैद्यांनी सीतारामला म्हटले— "आम्ही सर्वांनी लहानपणीच गुरुंच्या पाठशाळेत पूर्णरूपांने वैद्याचा विद्याभ्यास पूर्ण केलाआहे. तशा आमच्या औषधांने राजाचा आजार बरा झाला नाही. तो काय तुझ्या औषधोपचाराने बरा होईल ही केवळ कल्पना करणे म्हणजे भ्रमच आहे. तू पुन्हां चुकूनही राजाचे दर्शन करण्यास कृपा करून येऊ नकोस.

सीतारामला वाईट वाटले तो नाईलाजास्तव घरी परत आला. परंतु तो

दर चार-पांच दिवसांने राजमहाला पर्यंत जात होता कारण काही कारणास्तव जर दरबारी वैद्यांनी आपला विचार बदलला तर, परंतु ते वैद्य त्याला जास्तच रागावून हाकलून देत.

एकदा सीताराम राजमहालातून घरी परत येत होता. तेव्हां तेथील धर्मशाळेच्या ओसरीवर बसलेल्या एका रोग्याकडे त्याची दृष्टी गेली. त्याच्यासुद्धा अंगावर काळे डाग होते. त्याचा रोग बरोबर तसाच होता जो राजाला झाला होता.

सीतारामने त्याच्यावर उपाय करण्यास सुरवात केली व एका महिन्याच्या आत त्याचा रोग पूर्ण बरा केला.

एक दिवशी संध्याकाळी राजा आपल्या दोन अंगरक्षकाच्या बरोबर बागेत, फिरण्यास जात होता. तेव्हां धर्मशाळेच्या ओसरीवरून उतरत त्या पूर्वीच्या जुन्या रोग्याने राजाला नमस्कार केला. पूर्वी राजा नेहमी त्याला त्या वाटेने जाताना पहात असे त्या रोग्याला पहाताच राजाला अत्यंत आश्चर्याचा धक्काच बसला त्याने अंगरक्षकाना विचारले–"मी ह्याला पूर्वी अंगाची मुटकुळी करून ओसरीवर पडलेला पहात होतो. हा इतका खडखडीत बरा कसा झाला तुम्ही त्याला ताबडतोब माझ्याकडे घेऊन या."

अंगराक्षकांनी त्या माणसाला राजापाशी आणले. राजाने त्याला त्याच्या उपाया बाबतीत सर्व प्रश्न विचारले. आणि त्यानेही सीताराम कडून उपाय करण्याकरीताहट्ट धरला.

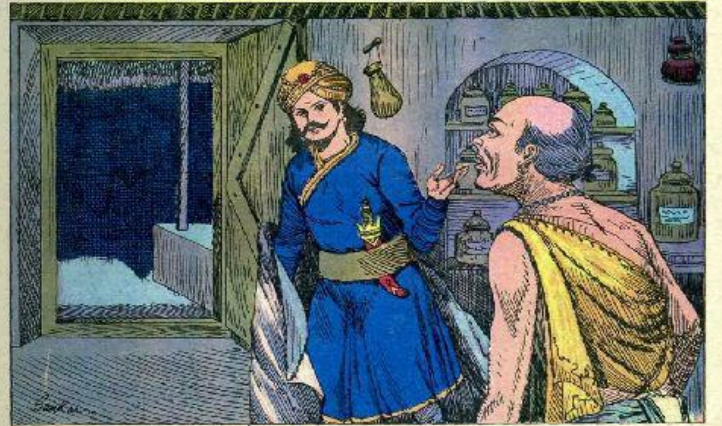
राजा त्याच दिवशी वेष बदलून सीतारामला भेटण्याकरीता त्याच्या घरी गेला. सीतारामने त्याला तपासुन त्याच्यावर औषोधोपचारास सुरवात केली. वीस दिवसाच्या आत राजा पूर्णतया बरा झाला. व त्याने वैद्याबद्दल कृतज्ञता प्रकट केली तेव्हां सीतारामने राजाला म्हटले–"महाशय, हा रोग मोठा विचित्र आहे. दुर्देवाने लाखात एकालाच हा रोग पछाडतो. अशा लोकांना मी माझ्या उपायाने पूर्णतया बरे करीत आहे. परंतु ह्या राज्याच्या राजाचा हा रोग बरा करण्याकरीता मला तेथे जाण्याकरीता कोणताही मार्ग मिळत नाही.

"ह्यात काय मोठेसे आहे, तू राजाचे दर्शन घे आणि त्याला ह्या सर्व गोष्टी सांग" राजा म्हणाला.

ह्यावर सीतारामने राजदरबारी वैद्यांनी राजाला भेटण्या करीता कसे अडवले आहे ते आपल्याला सांगितले. तेव्हां राजाला दरबारी वैद्यांच्या दुर्बुद्धी बद्दल मनांपासून चिड आली. राजा विचार करू लागला की, ह्या लोकांना माझ्या स्वास्थापेक्षा स्वतःच्या पदवी बद्दल जास्त महत्व आहे. ह्या कारणाने त्याने सीतारामला आपल्याला भेटून दिले नाही.

ह्यानंतर राजाने सीतारामला दरबारी मुख्य वैद्याची पदवी देण्याचा निर्णय घेतला व सीतारामला म्हणाला–"सीताराम, मी गुप्तवेषात तुझ्याकडून इलाज करून घ्यायला आलेला ह्या देशाचा राजा आहे" असे म्हणत त्याने आपला वेष काढून टाकला व त्याला म्हटले–"उद्या सकाळी तुला राज्याचे अधिकारी मोठ्या आदराने दरबारात घेऊन जायला येतील त्यावेळी मी तुझा अपूर्व सत्कार करेन व तुला दरबारातील प्रधान वैद्याच्या जागेवर नियुक्त करण्यात येईल.

सीतारामने राजाला विनयपूर्वक प्रणाम करीत म्हटले–"महाराज, तुम्ही मला जे पद बहाल करू पहाता आहात त्याचा मला

अस्विकार करावा लागत आहे. त्यामुळे मला कृपाकरून क्षमा करा. मला माझ्या ह्या जुन्या घरात राहूनच सुख व संपन्नता मिळते.

राजाला आश्चर्य वाटले त्याने विचारले "मी तुला जी पदवी व संपत्ती देत आहे. त्याने तुला संतोष व सुख मिळत नाही कां?"

"होय महाराज मी एकदा का राज-वैद्याचे काम हातात घेतले तर मला आपल्या परिवारा शिवाय दुसऱ्या गरीब-लोकावर इलाज करता येणार नाही. अशा स्थितीत गरीब लोक जर आजारी पडले तर त्याची काय स्थिती होईल. मी ह्या पदवीच्या व धनाच्या लोभाला बळी पडून माझ्या वैद्यकीचा अपमान करू शकत नाही." सीतारामने स्पष्ट सांगितले.

सीतारामच्या बोलण्यातील खरेपण राजाला पटले. तो थोडावेळ विचार करीत शांत राहला. नंतर म्हणाला "सीताराम, तू खरोखर खरा वैद्य आहेस. तू माझ्या राज्यातील नागरीक आहेस. त्यामुळे मला फार अभिमान वाटतो. मी तर तुला अशी संधी देतो की तू तुझ्या वैद्यकीचा उपयोग जास्तीत जास्त लोकांवर करू शकशिल. मी दर महिना खजिन्यातील अमुक एक रक्कम तुझ्याकडे पाठवित जाईन. त्याचा उपयोग तुला जेथे आवश्यक वाटेल तेथे दवाखाने, धर्मशाळा, वैद्यशाळा काढण्यात खर्च कर व आजारी लोकांच्या मदतीकरीता उपयोग कर काय तुला हे काम तर मंजूर आहे नां?"

"महाराज, ह्या पेक्षा जास्त मला काय पाहिजे? तसे म्हटले तर मी पूर्वी पासूनच काही वैद्यशाळा काढण्याची इच्छा मनात करीत होतो. परंतु पैशांच्या अभावामुळे मला त्या इच्छा माराव्या लागत होत्या. तुम्ही मला जी मदत करण्याची आश्वासने दिली आहेत. त्याबद्दल मी आपला अत्यंत ऋणी आहे." सीतारामने म्हटले.

त्यानंतर राजा पूर्णपणे संतोषाने राज-महालात परत आला.

धर्म देवी

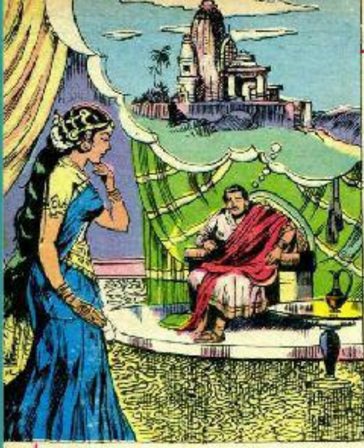
कुण्डलिनी देशाचा राजा सत्यानंद मोठा धर्मात्मा होता. धर्माच्या रक्षणा करीता स्वतःचे प्राण खर्ची करण्यासही तो तयार असे. न्यायदाना करीता तो आश्रित म्हणून आलेल्या माणसांबरोबर पक्षपात करीत नसे तसेच नातेवाईक व मित्रमंडळीच्या बरोबर सुद्धा. त्याचे कुलदैवत म्हणजे धर्मदेवीच होती. दररोज तो तिची पुजा केल्याशिवाय कोणतेही काम करीत नसे.

सत्यानंद राजाला श्रवण नावाचा एक मुलगा होता. सत्यानंद म्हातारा झाला त्यामुळे त्याने आपला मुलगा श्रवण ह्याचा राज्याभिषेक करण्याचा विचार मनाशी केला.

श्रवणचा राज्याभिषेक झाला. ह्यानंतर थोड्या दिवसातच राजाची तब्येत बिघडली. त्यावेळेस राजाने श्रवणला जवळ बोलावित म्हटले–"बेटा, धर्माच्या रक्षणाकरीता पूर्वपरंपरा राज्य चालवत आलेले आपले पूर्वज आपल्या प्राणांची सुद्धा पर्वा करीत नसत. तुलाही त्यांच्याच पाऊलावर पाऊल टाकून जावयास पाहिजे. धर्माचे आचरण करीत असतांना तुला जर कां कोणती अडचण वाटली तर तू आपल्या राज्याच्या दक्षिण दिशेकडे स्थित धर्मदेवीचे देऊळ आहे. तेथे जाऊन तिचे दर्शन कर. तुला नक्कीच तुझ्या समस्यावर काहीतरी उपाय शोधून मिळेल.

आपल्या वडिलांच्या मरणानंतर श्रवणने सुद्धा धर्मानुसार राज्यकारभार करीत धर्मात्मा बनून राज्य प्राप्त केले. अशा तऱ्हेने बरीच वर्षे उलटली. परंतु एक दिवस श्रवणच्या समोर धर्मा सम्बंधी एक जटील समस्या उभी राहिली.

श्रवणच्या मुलीचे मालतीचे एका छोट्या सामंत राजाच्या मुला बरोबर प्रेम होते.

राजाला आपल्या मुलीच्या इच्छेविरुद्ध जाता येईना. परंतु राजघराण्याच्या चाली नुसार तिला तिच्या योग्यतेच्या राजकुमाराबरोबर लग्न करणे भाग होते. असे जर केले नाही तर ते राज्याच्या विरुद्ध सिद्ध होऊ शकले असते. जर वंशपरंपरागत आलेल्या रुढी सोडून त्याने तिचे लग्न लावून दिले तर मुलीला दुःखी करणारा म्हणून आपला असता प्रसिद्ध होऊ.

"ह्याला उपाय काय?" ह्यावर श्रवण खोल विचार करू लागला. तेव्हां त्याला त्याच्या वडिलांनी सांगितलेली गोष्ट आठवली. तो त्याच क्षणी त्या धर्मदेवीच्या देवळात गेला. देवीला नमस्कार करून त्याने आपली समस्या तिच्यापुढे सविस्तर सांगितली.

दुसऱ्याक्षणी ती देवीची मुर्ती देदीप्यमान होऊन चमकू लागली. व त्या देवीच्या मूखातून वाणी ऐकू आली–"हे श्रवण, तू प्रथम पिता आहेस कां राजा!"

"देवीमाते, मी राज्याभिषेकाच्या वेळी विवाहीत होतो. त्या वेळी मालती एक छोटी मुलगी होती!" राजा म्हणाला.

"तर मग तुला मालतीच्या बाबतीत एक राजा नाही तर एका पित्याच्या दृष्टीनेच पाहिले पाहिजे. हाच खरा धर्म आहे!" धर्मदेवीने सल्ला दिला.

ह्यानंतर त्या प्रतिमेमधील चमकणारा प्रकाश लुप्त झाला. श्रवणने पुन्हां एकदा देवीला प्रणिपात केला व तो राजवाड्यात निघून आला. नंतर एका शुभमुहूर्तावर त्याने आपल्या मुलीचा विवाह त्या सामंत राजाच्या मुलाशी करून दिला.

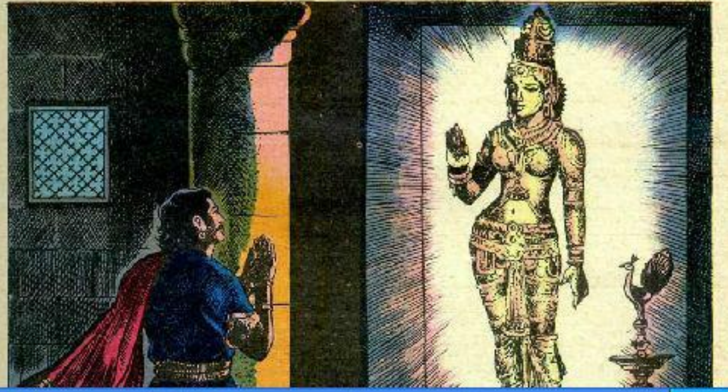
ह्या घटने नंतर काही दिवसाने एक समस्या पुन्हां निर्माण झाली राजाचा मुलगा नागा गुरुकुलात विद्याभ्यास करीत होता. त्याच्यामुळे पुन्हां एक अडचण आली. नागा आपल्या बरोबरीच्या एका मित्राबरोबर खड्गयुद्ध करीत होता. त्यावेळेस चुकुन ते शस्त्र त्याच्या मित्राच्या खांद्यांला लागुन त्याचा डावाहात कापला गेला. तो मित्र विराग नावाचा एक ब्राह्मणाचा मुलगा होता.

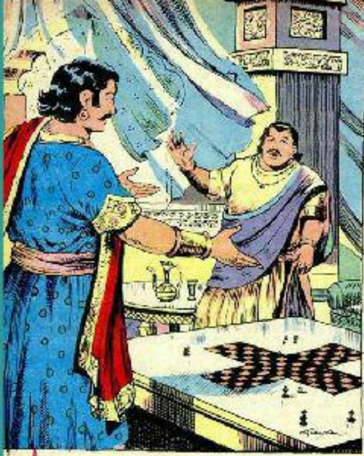
विरागने दरबारात येऊन राजाला निवेदन करीत म्हटले–"महाराज, आपल्या मुलाने नागाने अशा इर्ष्येने माझ्याशी युद्ध करून माझा डावा हात कापला आहे की मी खड्ग विद्येत त्याच्यापेक्षा श्रेष्ठ होईन. आपल्या धर्माचरणानुसार शिक्षा म्हणजे वार करण्याचा बदला वारच आहे. तेव्हां आपण आपल्या मुलाचा डावा हात कापून आपल्या धर्मात्म्याच्या नावांचे सार्थक केले पाहिजे.

श्रवणला त्यावेळी काय करावे सुचले नाही. त्याने सभा संपवली व तो धर्मदेवीच्या देवळात गेला देवीला दंडवत घालीत त्याने आपली विवंचना देवीसमोर मांडली.

सर्व देऊळ प्रकाशमय झाले. व देवीची गंभीर वाणी सर्वत्र दुमदुमली. "श्रवण तुझ्या राज्याची नीति "माराचा बदला मार हिच आहे. तेव्हां त्याला कलंक लागता कामा नये. तुझ्या मुलाने विरागचा हात कापला तेव्हां विरागने सुद्धा तुझ्या मुलाचा हात कापला पाहिजे. हाच खरा धर्म आहे."

श्रवणने दरबारात स्वतःचा निवाडा सांगितला. तेव्हां दरबारातील प्रजेने हर्षनादाने त्याला स्विकृति देऊन टाळ्यांचा कडकडाट केला. ह्यावर विराग गुपचूप राजदरबारातून निघून गेला.

कुडलिनी राज्याच्या शेजारचा देश वैशालिनी होता. त्याचा राजा वसंतसेन श्रवणचा बालपणचा मित्र होता. एकदा तो त्याला भेटावयास आला. तेथे एक दिवस रात्रीच्या भोजनानंतर वेळ घालविण्या-करीता त्याने बुद्धीबळ खेळण्याची इच्छा प्रगट केली. श्रवणला आपल्याकडे आलेल्या पाहुण्यांना असंतुष्ट करण्याची इच्छा नव्हती. त्यामुळे श्रवणानंद वसंतसेनच्या बरोबर बुद्धीबळ खेळण्यास तयार झाला.

खेळण्यात काही पैज लावली तर खेळाला मजा येते म्हणून तू कोणतीतरी वस्तुची पैज लाव." वसंतसेन त्याला स्फुर्तीदेत म्हणाला.

श्रवणने आपल्या हातातील सोन्याचा तोडा काढून पैज लावली. ह्यावर हसत हसत वसंतसेन म्हणाला–"राजा होऊन सुद्धा आपण काय साध्या लोकांसारख्या अशा शुल्लक गोष्टीची पैज लावायची म्हणजे चांगले दिसेल काय? मी माझे राज्य पैजेत लावतो. तू पण तुझे राज्य लाव." वसंतसेनने श्रवणला डिवचले.

श्रवणने सुद्धा तुझ्यापेक्षां मी कमी नाही असे समजून खेळण्यास आरंभ केला. खेळात एकमेकांनी एक दुसऱ्यास पराभूत करण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. परंतु दुर्दैवाने श्रवण खेळीत हारला. व पैज लावल्या प्रमाणे त्याने त्याचे राज्य वसंत-सेनच्या हाती सोंपविण्याची तयारी केली. परंतु राजा वसंतसेनने तसे मान्य केले नाही. परंतु म्हटले–"मी फक्त खेळण्यात मजा यावी ह्या उद्देशाने तसे म्हणालो होतो. आपण दोघे गाढ मित्र आहोत. मी तुझे राज्य हस्तगत करून तुझ्याबरोबर मित्रद्रोह करू इच्छित नाही.

ह्यावर मोठ्या कष्टाने श्रवण म्हणाला–"ते खरेही असू शकेल की तू गमतीखातर तसे म्हणाला असशिल परंतु मी माझे राज्य मनाने पैजेत लावले आहे. मी माझे वचन कधी मोडत नाही. तेव्हां तू ह्या राज्याचा स्विकार कर." अशा प्रकारे श्रवणने त्याच्यावर जोर दिला.

तरीही वसंतसेनने श्रवणचे म्हणणे मान्य केले नाही. तेव्हां शेवटी ह्यावर काहीतरी उपाय काढण्याकरीता ते दोघे धर्मदेवीच्या दर्शनाला आले. श्रवणने आपल्यापुढील समस्या देवीपाशी बोलून दाखविली. व तिची प्रार्थना केली.

परंतु ह्याखेपेस देवीच्या देवळात अंधारच राहिला. प्रकाश झाला नाही. ती हीन स्वरात म्हणाली–"श्रवण, राज्य कोणाच्याही हाती सोपवणारा तू कोण होतोस? राज्य हे जनतेचे आहे. राजा हा केवळ कारभार करणारा असतो जसा देवळातील पुजारी. असतो तसा."

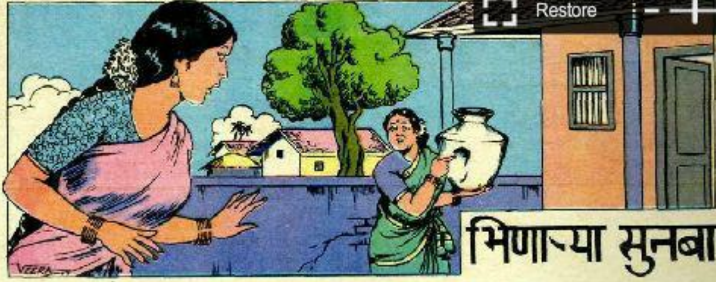
धर्मदेवीचे उत्तर ऐकून वसंतसेन अत्यंत प्रभावित झाला. तिला साष्टांग नमस्कार घालून तो तेथून निघून गेला.

ह्यानंतर श्रवणही तेथून जायला निघणार तोच धर्मदेवीच्या मुखातून काही शब्द बाहेर पडले. "हे श्रवण, तू राज्य पैजेत लावण्यापूर्वी जनतेच्या बाबतीत काहीच विचार केला नाहीस. तू धर्माच्या बाबतीत अतिक्रमण केलेस तू जुगारी आहेस. त्या-मुळे यापुढे राज्यकारभार करण्याची तुझी लायकी नाही. त्यामुळे तू ज्या राज्यात राहशिल तेथे मी रहाणार नाही.

त्याचक्षणी धर्म-देवीचे शिर धडापासून तुटून खाली पडले. श्रवण अत्यंत दुःखाने आपल्या महालात परत आला. व एक शुभमुहूर्त पाहून त्याने आपला मुलगा नागानंद ह्याचा राज्याभिषेक करविला. व त्याला समजावित म्हटले–"मुला बाळा, हे राज्य प्रजेचे आहे. तू फक्त ते चालवणारा रक्षणकर्ता आहेस. हि गोष्ट कधीही विसरु नकोस. तू धर्मदेवीला आपल्या हृदयात जपून ठेव.

तो दुसऱ्या दिवशी धर्मदेवीच्या देवळात गेला. तेथील दृष्य पाहून तो आश्चर्यचकित झाला कारण धर्मदेवीचे शिर पूर्ववत यथा-स्थानी होते. ती पूर्वीपेक्षा अत्यंत देदिप्य-मान दिसत होती. ते पाहून श्रवणानंद अत्यंत आनंदित झाला. व त्याने खाली गुडघे ठेकून तिला साष्टांग दंडवत घातला.

भिणाऱ्या सुनबाई

सुरज स्वर्णलताचे लग्न थाटामाटात झाले. ती आपल्या सासरी आली. त्या दिवशी स्वर्णलताच्या सासऱ्याने शामरावने तिला समजावत म्हटले–"मुली, तुझी सासू खूप लहरी व तापट आहे. त्यामुळे ती तुला जे काही काम सांगेल त्याप्रमाणे करीत जा.

"ठिक आहे." असे म्हणत स्वर्णलताने मान डोलावीत होकार दिला.

स्वर्णलता त्या दिवसापासून मोठे मन लावून घरातील सर्व काम करु लागली परंतु कमलाबाई मुद्दाम तिला उकरून जास्त कामे सांगू लागल्या. स्वर्णलताला त्या घरात येऊन तीन दिवस सुद्धा झाले नव्हते. तो तिला विहिरीवरून पाणी भरून आणायला थोडा उशिर झाला तेव्हां तावातावाने सासू कमलाबाई पुटपुटत दरवाजापाशी आल्या व म्हणाल्या–"स्वर्ण-लता, एवढे उशिर करून पाणी आणलेस तर बाकीचे काम कोण करणार ग ?" हे सर्व कपडे केव्हां धुवणार ?"

सासूचे ओरडणे ऐकताच स्वर्णलता घाबरून गेली कांपू लागली. त्यामुळे भयाने तिच्या हातून कळशी खाली पडली व पाणी सांडून कळशीला एक मोठा पोचा पडला. तेव्हां सासूने तिला जास्तच दामटले. व शिव्यागाळ केली.

स्वर्णलता थरथरत गप्प राहली. पाठी-मागच्या दारातून तिचा सासरा श्यामरावने हा सर्व प्रकार पाहिला. व बायको जवळ येत म्हणाला शांत हो "सून घाबरली आहे ! आता तिला काही बोलू नको."

एक दिवस दुपारच्या वेळी सर्वजण जेवावयास बसले होते. स्वर्णलता तूप वाढीत होती.

कमलाबाईने सूनेकडे रागीट नजरेने पहात म्हटले–"मी तुला किती वेळा सांगितले की, तूप गरम केल्या शिवाय वाढीत जाऊ नकोस. "हाय ! राम ! ही तर एक बुद्दुच निघाली !"

स्वर्णलताच्या हाताला कांपरे सुटले. व तुपाचे भांडे तिच्या हातून खाली पडले व सर्व तुप सांडून गेले.

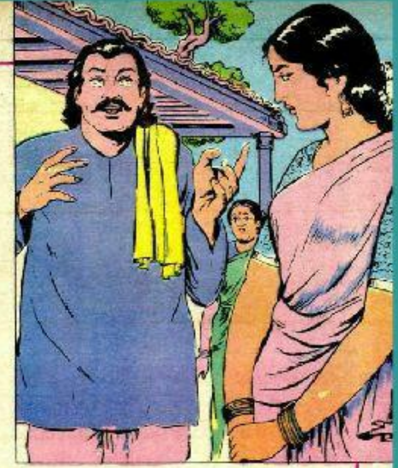
"अग गधडे, इतके महाग व साजुक तूप तू मातीत घालवलेस ? असे म्हणत तो सूनेला ओरडून रागावू लागली.

भीतीने थरथरत असलेल्या सुनेला पाहून श्यामरावना तिची दया आली. त्यांनी मधे पडून पत्नीला समजावून शांत केले.

त्याच दिवशी संध्याकाळी सुन विहीर-वर पाणी भरीत होती. तेव्हां सासू तोंड धुण्याकरीता विहिरीवर आली व दरडावीत तिला म्हणाली–"अग कोर्ट, चुलीवर भात शिजतो आहे. तिकडे न पहाताच इकडे पाणी भरायला आलीस कां ? तुझ्या डोक्यात काय दगड भरले आहेत की काय थोडी पण अक्कल नाही !"

स्वर्णलता ते ऐकताच घाबरली व तिच्या हातून बादली दोरीसकट सुटून विहिरीत जाऊन पडली. तिच्या पतीने सुरजने आंकडी आणून बादली विहीरीतून काढली.

दुसऱ्या दिवशी पहाटेच स्वर्णलताने दोन्ही गाईंच्या धुवून धारा काढल्या व भांड्यात दूध भरून घरात आणले

तेवढ्यात सासू उठून समोर येत चिडून म्हणाली–"अग तुला कितीदा सांगितले की, गाईंना चारापाणी करावयास विसरू नकोस पण तुझ्या सवयी जात नाहीत.

सासूचे ओरडून बोलणे ऐकूनच स्वर्णलता घाबरून गेली व तिच्या हातातून दुधाचे भांडे खाली पडले.

त्याच वेळी घरात येत असलेल्या श्या-मरावाने ते दृष्य पाहिले व विचारले–"स्वर्णा, काल तू कळशी खाली पाडलीस, तुपाचे भांडे पाडून तूप सांडवलेस. आज सकाळी बादली विहिरीत पाडलीस व आत दूध सांडलेस अशा प्रकारे कामे करत राहिलीस तर कसे चालेल ग."

स्वर्गलता सासऱ्याचे बोलणे ऐकून जास्तच घाबरून गेली व रडत म्हणाली– "मांमजी, जर कां कोणी मला रागावले तर मला भीती वाटते आणि मी थरथर कांपू लागते मी काय करू?"

त्यावर श्यामराव आपल्या बायकोला म्हणाले–"तू जेव्हां सुनबाईना रागावतेस तेव्हां कोणती नां कोणती तरी गोष्ट खराब होते.त्यामुळेतू आपल्या रागालाआवरघाल!"

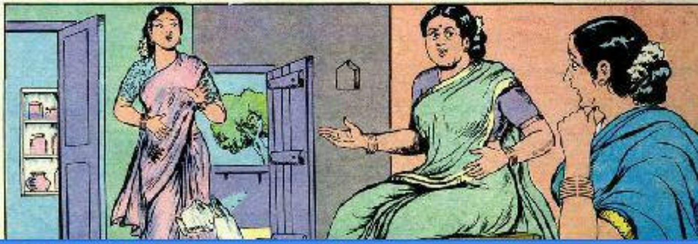
कमलाबाई नवऱ्याच्या बोलण्याने नाराज झाली व तोंड वाकडे करीत तेथून निघून गेली.

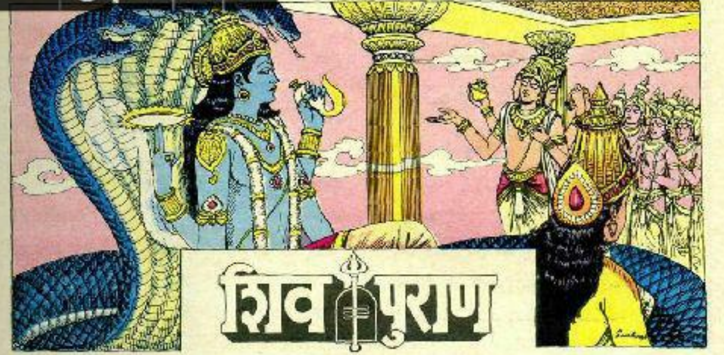
दुसऱ्या दिवशी कमलाबाईच्या शेजारच्या कांताबाई काही कामाकरीता त्याच्या घरी आल्या. तेव्हां त्यांनी आतल्या बाजूला असलेल्या सुनेला पाणी आणावयास सांगितले. स्वर्णलताला पाणी आणावयास थोडा उशिर झाला. त्यावर सासूने विचारले–"अग, सांगितल्या बरोबर तुला पाणी आणावयास काय झाले?

स्वर्णलता घाबरून थरथर कांपू लागली व तिच्या हाताला कांपरे सुटल्यामुळे तांब्याभांडे खाली पडले त्यावर कमलाबाई कांताबाईला सांगत म्हणाली–"ताई, माझ्या सुनेची हि हालत आहे. आम्ही काहीही सांगावे ती हातातील वस्तु खालीच पाडते आणि विचारले तर उलट सांगते की, मला भीती वाटते.

"हो, हो, ज्या नविन मुली सासरी येतात त्या अशाच काहीशा घाबरतात त्यामुळे घरातल्या वस्तुचेच नुकसान होते त्यावर एकच उपाय आहे. जर आताच आपल्या रागाला आवर घाल.

त्या दिवसापासून कमलाबाईने आपल्या रागाला आवर घातला व आपल्या सुनेबरोबर शांतचित्ताने बोलणे चालणे सुरू केले. सुनेमुळे आपल्या बायकोत झालेला बदल पाहून शामराव अत्यंत खूष झाले. स्वर्णलता खुप समजुतदार होती. त्यामुळे तीने सासू जेव्हां रागावत असे तेव्हां भिण्याचे नाटक मोठ्या कौशल्याने केले. परंतु ही गोष्ट फक्त तिचा नवरा सुरज ह्यालाच ठाऊक होती.

शिव पुराण

शंकर पार्वतीचा विवाह अशाप्रकारे यथोचित पार पडला. तिकडे तारकासुर देवांना फार त्रास देऊ लागला. त्यांनी ब्रह्मदेवाकडे आपले गाऱ्हाणे नेले व म्हणाले– "हे देवाधिदेवा ब्रह्मदेवा! तू तारकासुराला जो वर दिला त्यामुळे आम्हांला निरनिराळ्या प्रकारे यातना सहन कराव्या लागत आहेत. त्याला ठार केल्याशिवाय आम्हांला शांति मिळणार नाही. तरी त्याला ठार करण्याचा काही तरी उपाय कर."

ब्रह्मदेव देवांना धीर देत म्हणाला– "मी तारकासुराला वर देऊन त्याला अजिक्य केले हे खरे आहे. पण वर दिला नसता तरी भागले नसते तप करणारा मग तो सुष्ट असो किंवा दुष्ट असो त्याला वर देणें भाग आहे. दुष्टाला वर दिला नाही तर तो तपश्चर्या करणे सोडील का? तपश्चर्येमुळे उत्पन्न होणारा ताप त्रिलोकाला भस्म करील. त्रिलोकाच्या रक्षणासाठी द्यावा लागतो. वर मिळविणारा त्याचा दुरुपयोग करतो तेव्हां त्याचे पारिपत्य करावे लागते. चला विष्णूकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेऊ या."

सर्व देव विष्णूकडे गेले व तारकासुराच्या अत्याचाराचे वर्णन करून त्याचे पारिपत्य करण्यास उपाय सुचविण्यास सांगितले. विष्णू म्हणाला–"पार्वती परमेश्वर विवाहित झाले आहेत. त्यांना मुलागा होईल तेव्हां तुमची इच्छा पूर्ण होईल."

शंकर पार्वतीचा विवाह होऊन पुष्कळ काळ लोटला. त्यांना आमच्या स्थितिची कल्पना करून द्यावी." देव विष्णूला म्हणाले.

विष्णु ब्रह्मदेवाला व देवांना बरोबर घेऊन कैलास लोकी गेला. शंकराच्या आज्ञेने चहुंकडे कडक पहारा होता. विष्णु नंदीला म्हणाला–"आम्ही शंकराच्या दर्शनाला आलो आहो. आम्हांला आत जाऊ दे."

"पार्वती परमेश्वर एकांतात आहेत. आत कोणाला प्रवेश देऊ नये अशी प्रभूची आज्ञा आहे. त्यांची आज्ञा मोडणे आम्हांला कसे शक्य होईल? तेव्हां क्षमा करावी." नंदी म्हणाला.

विष्णु व इतर देव ज्या कामासाठी आले होते त्यात विघ्न आले. म्हणून विष्णु देवांना म्हणाला–"तुम्ही शंकारचे पार्थिव लिंग तयार करून पंचाक्षरी मंत्राचा जप करीत त्याची आराधना करा. शंकर प्रसन्न होऊन तुम्हांला दर्शन देईल. तेव्हां जे निवेदन करावयाचे असेल ते करता येईल. तुम्ही नक्कीच यशस्वी व्हाल. यात शंका नाही." विष्णू म्हणाला.

देवांनी पार्थिव लिंग तयार केले आणि सर्वजण मिळून हर हर महादेव शंभो असा जयघोष करू लागले.

शंकर भक्तांच्या हाकेला पावला. तो धावत बाहेर येऊन म्हणाला–"देव हो! तुम्ही कशासाठी माझे एवढे स्मरण केलेत? बोला काय पाहिजे?"

ब्रह्मदेवादिक देव म्हणाले–"हे शंकरा! तारकासुराच्या वधासाठी तू स्वतःची एक सृष्टी कर."

ते ऐकून शंकराने आपले वीर्य अग्नि-कुंडात सोडले. पार्वतीला राग आला व तिने देवांना अपत्य प्राप्ति न होणार, असा शाप दिला.

शंकराचे वीर्य पडल्याने अग्नि घाबरून गेला तो ताप त्याला असह्य झाला. त्यात सप्त ऋषींनी भक्तिपूर्वक होम करून पूर्णाहुति दिली.

त्या वेळी अग्नि सप्त ऋषींच्या पत्नींना पाहून त्यांच्या विरहाने दुःखी झाला. अग्नीची पत्नी स्वाहा हिला ती गोष्ट कळली. ती प्रत्येक मुनिपत्नीरुपे अग्नीस भेटली. परंतु तिला अरुंधतीचे रूप घेता येईना म्हणून स्वाहाने त्या वीर्याचे सहा भाग करून ते आपल्या पोटात धारण केले. तिला फार कळा सोसाव्या लागल्या. म्हणून तिने आपल्या गर्भातला अंश कैलास पर्वताच्या शिखरावर टाकला. तो अंश वायूने गंगेत सोडला. गंगेत तो अंश यथासमयी पूर्ण वाढ झाल्यावर मार्गशिर्षि षष्ठीला धनिष्ठा नक्षत्रावर एक शिशुरूपे प्रगट झाला. त्या मुलाला सहा तोंडे व बारा हात होते व वज्राचा देह होता.

सर्वत्र अशी किंवंदती पसरली की सहा मुनि पत्नींना अग्नीच्या कृपेने हा मुलगा झाला. ते ऐकून मुनींनी आपापल्या पत्नीचा त्याग करण्याचे ठरविले. तेव्हां

स्वाहाने मुनींना वस्तुस्थिती समजावून सांगितली तिच्या बोलण्याकडे त्यांनी दुर्लक्ष केले. मुनींनी मुनिपत्नींचा त्याग केला.

मुनिपत्नींनी गंगानदीकाठी जाऊन तो षण्मुख असलेला शिशु पाहिला. त्यांना पान्हा फुटला आणि त्या शिशूने सहा मुनिपत्नींचे स्तनपान केले.

ब्रह्मदेवाने स्वतःने जाऊन मुलाची जन्मकुंडली तयार केली आणि त्या मुलाचे नामकरण केले. तोच कुमारस्वामी, षण्मुख स्कंध इत्यादि नावांनी प्रसिद्ध झाला.

मुनिपत्नींनी त्या मुलाला विचारले– "बाळा! पतींनी आम्हांला घराबाहेर काढले आहे आता, आमचे कसे व्हायचे?

कुमारस्वामी म्हणाला–"मी तुमचा मुलगा आहे! तुम्ही माझ्या माता आहांत म्हणून तुम्ही माझ्या बरोबर रहा."

कुमारस्वामी दिवसेंदिवस वाढू लागला. तो डोंगराळ प्रदेशात हिंडे फिरे. वाघावर किंवा सिंहावर बसे त्यांच्याशी खेळे. त्याला शंकराचे धनुष्य मिळाले. त्यांने त्यावर बाण चढवून क्रौंच पर्वताचे शिखर तोडले ते पाहून त्या पर्वतावर रहाणारे राक्षस कुमारस्वामीला मारायला धावले. कुमारस्वामीने सर्वांचा संहार केला.

तिकडे शंकरपार्वतीस एकवीस मुले झाली. ते अन्यान्य गणांचे मूळपुरुष होऊन गणाधिपति झाले.

शंकराची आज्ञा घेऊन नंदी ब्रह्मदेव, विष्णु इंद्र व इतर देवदेवतांना बरोबर घेऊन गंगा किनारी आला. व त्यांनी कुमारस्वामीला बोलवणे धाडले. कुमारस्वामी आपल्या सहा मातांना घेऊन पुष्पक विमानात बसून कैलास पर्वतावर आला.

पार्वती परमेश्वरांनी पुढे येऊन कुमारस्वामीला आलिंगन दिले. व दरबारात आपल्या जवळ बसवून घेतले.

त्याच वेळी ब्रह्मदेव कुमारस्वामीच्या अगदी जवळ उभें रहात म्हणाले–"पार्वती परमेश्वर आज आपला मुलगा कैलासला आला आहे. उद्या त्याला देवतांचा सेनापती म्हणून अभिषेक करणे जात उचित होईल.

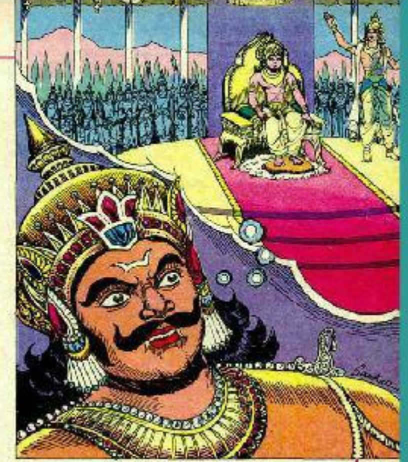
ते ऐकताच सर्व देव-देवताच्यात आनंदोत्साह निर्माण झाला. पार्वती शंकरांनें सर्वां समक्ष आपल्या मुलांचा उपनयन संस्कार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवांनी पुरोहित बनून कुमारस्वामींनी देवांच्या सेनेचे अधिपत्य करण्याकरीता त्याचा अभिषेक केला.

पार्वती परमेश्वर कुमारस्वामीला म्हणाले–"बाळा, तू ह्या क्षणी देवांचा अधिपती आहेस. तू इंद्राच्या सहाय्याने ह्या त्रिलोकाचे रक्षण कर. दुष्टांचा व अत्याचारी लोकांचा समूळ नायनाट कर. जगात महान बनून यश संपादन कर.

ह्यानंतर विश्वकर्माकडून कुमारस्वामी करीता स्वर्गात एक सुंदर असा महाल बनविण्यात आला.

महाल बांधून झाल्यावर शंकर पार्वती कुमारस्वामीला म्हणाले–"बाळा, तुझ्याकरीता महाल बांधवला आहे! तू तेथे जाऊन तुझे वास्तव्य कर."

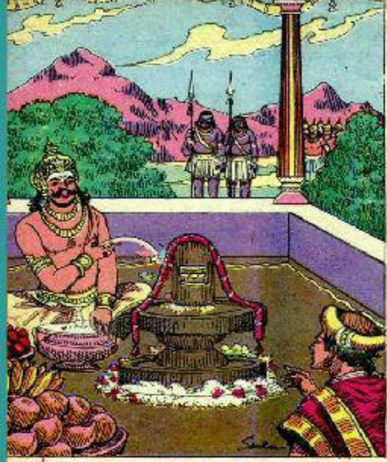
पार्वतीने कुमारस्वामी बरोबर अनेक देवी-देवतां दिल्या. देवांनी कुमारस्वामीला अनेक वर दिले आयुधे-अस्त्रे देऊन तारकासुराचा संहार यशस्वी रितीने करावा ह्याकरीता आशीर्वाद दिले. त्यानंतर कुमारस्वामींने, ब्रह्मदेव, विष्णु इंद्र आणि देव-देवतांना नमस्कार केला. आणि

आपल्या गणांना आदेश दिला तुम्ही सर्वजण तारकासूराच्या नगराला घेरण्या करीता आवश्यक ती तयारी करा. असे म्हणून त्यांने युद्धाच्या तयारी करीता शंख वाजविला आणि स्वर्गात स्वत. करीता बांधलेल्या निवास स्थानी गेला.

तिकडे शोणितपुरला तारकासुराला ही बातमी समजली की शंकराच्या वीर्यापासून उत्पन्न झालेला कुमारस्वामी देवांचा अधिपती होऊन आपला संहार करण्याकरीता येत आहे.

तारकासुराने ही गोष्ट समजताच आपल्या मंत्री नाव सेनापतींना बोलावून समजावून सांगितले–"आपल्या गुप्तहे-

राकडून मला ही गोष्ट समजली आहे. तेव्हां तुम्ही सुद्धा त्यांना तोंड देण्याकरीता सैन्यांची जमवाजमव करा."

त्यानंतर शिवभक्त तारकासुराने शंकराचे पार्थिव लिंग तयार करून त्याच्या पुजे-करीता आवश्यक त्या वस्तु बेलपत्री नारळ पंचामृत फुले फळे, सुगंधी द्रव्ये वगैरे जमवून लिंगाचा अभिषेक केला. नंतर धूप-दिप करून नैवेद्य दाखविला. आणि नमस्कार करीत म्हणाला–'हे देवाधिदेवा मी तुझी मनोभावनेनी पुजा केली त्याचे उचित फळ मला दे."

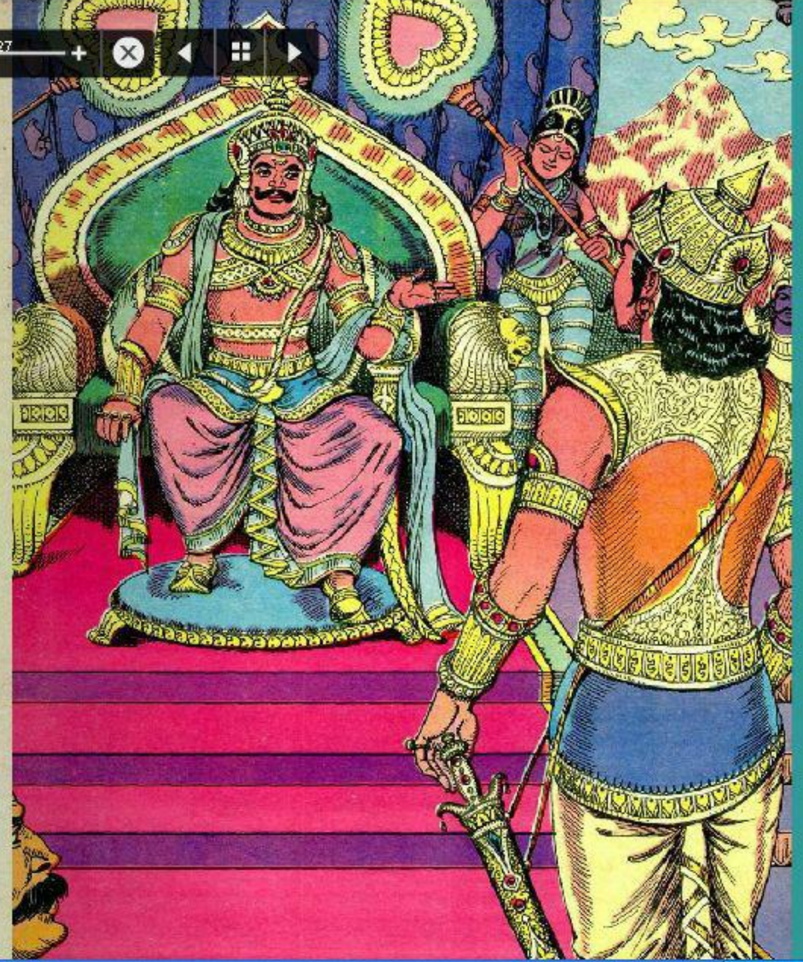
तिकडे स्वर्गात देवतांच्या गुरूने बृहस्पतीने निश्चितं मुहुंत काढून त्यावेळी रणदुंदुभी वाजविली व देव, रुद्र वीरभद्र व देवीगणांना बरोबर घेऊन युद्ध करण्या-करीता निघाला.

कुमारस्वामी इंद्र इत्यादिंच्या बरोबर शोणीतपुर गावांत पोहोचला तेथे त्याने नगराला वेढा घालण्याकरीता तेथेच तंबू ठोकला ह्यानंतर सर्वांना तेथून एकत्र करून मध्यावर उभा रहात म्हणाला–"आपल्याला युद्ध करण्यापूर्वी एकदा संधी करण्याकरीता आपल्या दूताला पाठवून त्याचे काय म्हणणें आहे. ते कळवून घेणे योग्य आहे त्यावर तुम्हांसर्वांचा काय विचार आहे?"

त्याच्या म्हणण्याला सर्वांनी अनुमती दिली, ह्यानंतर कुमारस्वामीने आपल्या वक्षस्थळापासून उत्पन्न केलेल्या विशाखाला आज्ञा केली–"तू तारकासुराच्या राज्यसभेत प्रवेश करून माझ्या करवी असे सांग आणि त्याचे उत्तर काय हे मला येऊन कळव."

विशाखने शोणितपुर राज्यात प्रवेश करून पाहिले तेव्हां तारक राज्यसभा भरवून कुमारस्वामीला कसे तोंड द्यावयाचे ह्यावर चर्चा करीत होता. तारकाने विशाखला पहात म्हटले–"तू कोण आहेस? कोणत्या कामाकरीता आला आहेस?

विशाख म्हणाला–"तारका, तू शिवभक्त आहेस शंकराचा मुलगा कुमारस्वामी यांने

मला आपला दूत बनवून आपल्याकडे पाठविलेले आहे

तारकाने प्रसन्न होत विशाखाला बसण्यास आदेश केला व म्हणाला–" सांग, कुमारस्वामीने तुझ्याबरोबर मला कोणता निरोप पाठविला आहे. देवता हे तर माझे शत्रू आहेत परंतु कुमारस्वामी माझा शत्रू नाही.

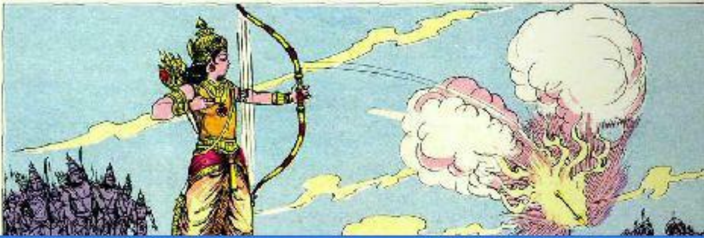
"तारका, तू तर बराच काळ ह्या तिन्ही लोकांवर अधिकार गाजवून आहेस. परंतु तुझ्या शासनकाळात कोणतीही प्रजा सुखाने आयुष्य घालवू शकली नाहीत. त्यामुळे तू आता आपल्या सर्व अधिकाराची सुत्रे इंद्राच्या हातात सोपवून भोगवती पुरला निघून जा. नाहीतर कुमारस्वामी तुमच्यावर चाल करून तुमचा पराभव करून सर्व राज्याची सुत्रे इंद्राच्या हातात सोपविण्यास सज्ज आहे. हा निरोप तुम्हांला सांगण्या करीताच कुमारस्वामीने मला दुत म्हणून तुमच्याकडे पाठविले आहे.

ह्यावर तारक चिडून म्हणाला–" मी धाबरून राज्य सोडण्यास अजिबात तयार नाही. त्यांना जाऊन सांग की मी उद्या सकाळी युद्ध करण्यास तयार आहे.

दुसऱ्या दिवशी सुर्योदयापूर्वीच दोन्ही पक्षांतील सैन्य युद्ध करण्यास सज्ज झाले. दोन्ही सैन्यांनी प्राणपणाने लढा दिला.

तारकाच्या बाजूने बाणासुर, प्रलंभासुर, जंभासुर, अतिबल शंभासुर कुंभासुर इत्यादी वीर राक्षस होते. कुमारस्वामीकडून वीभद्र अग्निहोत्र, धर्मु सुर्य-चंद्र इत्यादि होते.

युद्ध अनेक दिवस चालले, परंतु तारकाला पराभूत करणे असंभव आहे असे वाटू लागले. देव-देवंता लढून लढून थकून जात दुबळे बनत चालले. त्यांची शक्ति पूर्णपणे नष्ट होऊ लागली. ती स्थिति पाहून कुमारस्वामीने शत्रू सैनिकां वर पाशुपत अस्त्राचा प्रयोग केला ते अस्त्र तारकाच्या हाजारो सैनिकांच्यावर बिजली सारखे तुटून पडले. राक्षस सैनिक बिथरून इकडे तिकडे धावू लागले. जे युद्ध भुमीत अडकले ते सर्व एकदम भस्मीभूत झाले.

परोपकार

बस्त्रानगरात अजीब नावाचा एका तरुण व्यापारी रहात होता. तो फक्त घनवानच नाही तर ईमानदार सुद्धा होता. त्यामुळे सर्वजण त्याचा आदर ठेवित असत. जर कां कोणी संकटात पडलेला असेल तर त्याला तो मदत करीत असे.

अजीबच्या घराशेजारीच एक सैयद नावाचा व्यापारी रहात होता. अजीबच्या बद्दल लोकांच्या मनांत असलेला आदरभाव पाहून तो त्याची इर्ष्या करीत असे. दिवसेंदिवस अजीबच्या व्यापारातील फायदा पाहून त्याला रहावले नाही. त्याची झोप उडून गेली. ह्याच मानसिक विकारांमुळे तो आजारी पडला त्याने अंथरूण धरले.

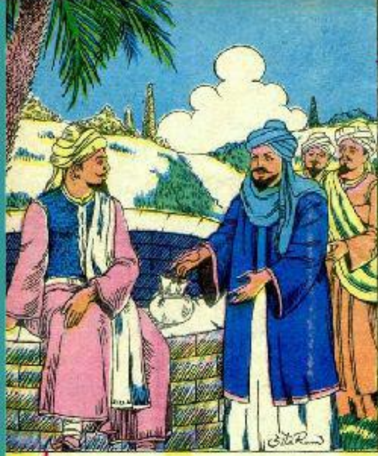
एक दिवस सैयदची बायको अजीबच्या घरी आली व तिने आपला पती तुमची भरभराट पाहून आजारी पडला असल्याचे कारण सांगीतले.

सर्व गोष्टी ऐकून अजीबने तीला समजावत म्हटले–" तु काळजी करू नकोस तुझा पती बरा होण्याकरीता मी उपाय करतो."

त्या दिवशी रात्री अजीबने त्या विषयी खूप सखोल विचार केला. "हे काय आपल्या संपत्तीमुळे शेजारणीचा पती आजारी पडला आहे? अशी संपत्ती असून काय उपयोग असा विचार करून तो पहाटेच घरातून निघाला.

अजीब एकटाच चालत संध्याकाळपर्यंत एका ठिकाणच्या उजाड विहिरीपाशी येऊन पोहोचला. त्याच्या चौफेर हिरवेगार गवत उगवलेले होते. अजीब दमल्यामुळे तेथेच बसला व झोपी गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्या रस्त्याने काही व्यापारी निघाले. त्यांनी अजीबला पहाताच ओळखले व त्याला उठून बसवत

त्याला दुध व रोटी देऊन त्याची भुक शमविली. नंतर त्याला विचारले–"अजीब तू इथे कोणत्या कामाकरीता आला आहेस ?"

"मी जीवनाला कंटाळलो आहे ? ह्यापुढे मी व्यापार धंदा करणार नाही !" अजीबने उत्तर देत म्हटले.

त्या लोकांना अजीबचा स्वभाव चांगलाच ठाऊक होता. त्यामुळे त्यांनी त्याची सारी व्यवस्था करून स्वत: बरोबरचे दोन नोकर ठेऊन ते तेथून निघून गेले. रस्त्यात लागणाऱ्या गावांमध्ये त्यांनी जाता जाता असा प्रचार केला की, अमुक एका बिहिरीपाशी एक महात्मा येऊन उतरला आहे.

ते ऐकून गावातील अनेक लोक विहिरीपाशी गोळा झाले. त्यांनी अजीब करता तेथे एक झोपडी बांधली. अजीब आपल्यापाशी येणाऱ्या लोकांना उत्तम प्रकारे सल्ला देऊ लागला. त्यामुळे तेथे सुद्धा त्याने नाव व यश मिळविले चोहीकडे त्याची किर्ती पसरली.

सैयदला जेव्हां समजले की अजीब व्यापार धंदा सोडून हे शहर सोडून कुठे बाहेर गावी निघून गेला आहे. तेव्हां त्याला अत्यानंद झाला. परंतु थोडया दिवसानें त्याला अजीबच्या नवीन जीवनाचा समाचार ऐकावयास मिळाला. तेव्हां त्याला अत्यंत दु:ख झाले. व एके दिवशी तो अजीबला पहावयास घरातून बाहेर पडला.

संध्याकाळच्या वेळी आपल्या शिष्यगणांसमवेत बसून गप्पा करीत असलेल्या अजिबच्या जवळ जात सैयदने त्याला नमस्कार केला व म्हणाला–" बाबा साहेब, मी आपल्यापाशी काही गुप्त गोष्टीं संबंधी सल्लामसलत करण्यास आलो आहे."

तेव्हां अजीबनें आपल्या शिष्यांना बाहेर जाण्याच्या इशारा केला. ते सर्व शिष्य बाहेर निघून गेले.

"महात्मन काय आपण मला ओळखले नाहीत ? मी आपल्या शेजारी रहाणारा सैयद. मी आपल्याला एक विशेष गोष्ट सांगण्याकरीता आलो आहे परंतु ती गोष्ट इथे सांगणे बरोबर दिसणार नाही. चला बाहेरील मैदानात तेथेच मी तुम्हांला सर्व काही सांगतो." सैयद म्हणाला.

"ठिक आहे, असे म्हणत अजीब त्याच्या बरोबर बाहेर आला. ते दोघे विहिरीपाशी पोहोंचले.

"हे बघ, ह्या विहिरीत एक विचित्र वस्तु आहे. चल, असे म्हणत सैयदने अजीबला विहिरी जवळ आणले.

अजीब कुतुहलानें विहिरीत डोकावून पाहू लागला तेवढ्यात पाठीमागून सैयदने त्याला विहिरीत ढकलून दिले. व तो आपल्या घरी निघून गेला.

अजीबला पोहोता येत नव्हते परंतु त्या विहिरीत रहाणाऱ्या जलपऱ्यांना अजीब खूप आवडला होता. कारण पूर्वी विहिरी भोवताली ओसाड शुकशुकाट असे आता तेथील शोभा अजीबच्या येण्यामुळे वाढली होती. त्यामुळे त्यांनी अजीबला उचलले व तेथोल पायऱ्यांवर आणून बसविले.

"तुला पाहून आम्हांला खूप खुप आनंद झाला. तुझ्यामुळेच येथे उद्या सुलतान येणार आहे." जलपऱ्या त्याला म्हणाल्या.

"कशाकरीता ?" अजीबनें विचारले.

"सुलतानाच्या मुलीला भूत छळते आहे. त्या भूताला काढायचा सुलतानाने खूप

प्रयत्न केला. पण कशाचाही उपयोग झाला नाही. म्हणून शेवटी तुझा सल्ला घेण्याकरीता येत आहे" जलपऱ्यांनी सांगितले.

"बरे, असे आहे काय ?" अजीबच्या तोंडून शब्द बाहेर आले.

"तू ज्या मांजरीला पाळतोस त्यामांजरीच्या मिशीतील एक केस काढून तो जाळून त्याचा धूर तिच्या नाकपुडयांनी हुंगला की, तिच्या मधील भूत पळून जाईल" असे सांगून त्या जलपऱ्या निघून गेल्या.

विहिरी बाहेर येताच त्याने मांजरीला पकडले व तिच्या मिशीचा एक केस उपटून निट सांभाळून ठेऊन दिला.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदय होण्यापूर्वीच सुलतान भेटावयास आला व त्याने मुलीची हकिकत पण सांगितली.

अजीबने राजकुमारीला तेथे घेऊन येण्यास सांगितले. तेव्हां सुलनानानें तिला तिथे आणले. ती वेडयाचे चाळे करीत इकडे तिकडे पहात बडबडत तेथे आली.

अजीबने एका थाळीत निखारा ठेऊन त्यावर तो मांजरीच्या मिशीचा केस ठेवला व त्याचा धूर राजकुमारीला हुंगवला क्षणात ती खाली कोसळली व थोडया-वेळाने झोपेतून उठल्याप्रमाणे उठून बसली तीन शांतपणे बापाकडे निरखून पाहिले.

सुलतानाचा आनंद गगनात मावेनासा झाला. त्याने जवळ उभ्या असलेल्या वजीराकडे वळून पाहीले तेव्हां वजीर म्हणाला–" हुजूर, आपण विसरलात आपण सात महिन्यापूर्वी मला म्हणाला होतात. की जो माणूस शहजादीच्या अंगातले भूत काढेल त्याचाशी तिचे लग्न लावून देईन."

"हो, हो, ते सर्व ठिक आहे परंतु ह्या स्वामीना तर एक वेळ विचारणे भाग आहे नां!" सुलतानाने शंका प्रकट केली.

"ते मी पाहून घेईन! वजीर म्हणाला त्यानंतर अजीबला सविस्तर सांगितले. राजकुमारी बरोबर लग्न करण्याचे अजीबनं मान्य केले नंतर दोघांचे लग्न मोठ्या थाटामाटात पार पडले.

काही वर्षानें सुलतान मरण पावला. तेव्हां अजीब गादीवर बसला.

अजीबचे नशिब एकदम उघडल्याचे ऐकूनच सैयद वेडा पिसा झाला.

एक दिवस सुलतान अजीब आपल्या परिवारासह गावात हिंडत असतांना एक फाटके तुटके कपडे घातलेला केस पिजांरलेला माणूस त्याला दिसला. तेव्हां सुलतान अजीबने त्याला ओळखले व तुरंत आपल्या अधिकाऱ्यांना सांगितले की, सैयदवर चांगला उपचार करून त्याचा वेडेपणा गेल्यावर त्याला एक हजार सोन्याची नाणी बक्षीस द्या.

आर्किटिक सील जलचर

आर्किटिकच्या सामुद्रिक प्रदेशात जेव्हां बर्फाचे ढिग होतात. तेव्हां देवमाशाची पिल्ले हळू-हळू त्यावरुन घसरु लागतात. तेव्हां त्याच्या नाजुक कोवळ्या पिवळ्या रंगाची कातडी उन्हांत चमकून उठतात भोळा चेहरा लांबुडक्या मंजिरी रंगाच्या डोळ्यांच्या ह्या माशांची पिल्ले पहावयास खूप सुंदर असतात.

मार्चच्या सुरवाती पासून एप्रिलच्या अखेरीपर्यंत ह्या दोन महिन्याचा अवधीत जन्म घेणारी देवमाशांची पिल्ले एक आठवडाभरच जगतात. एका आठवड्याच्या आत ह्याच्या कातड्याचा रंग मांजिरी होऊन जातो. अशा प्रकारे रंग बदलण्या पूर्वीच शिकारी त्यांची शिकार करून त्यांचे कातडे घेऊन जातात. अशा प्रकारे दरवर्षी हजारो जलचर प्राणी मारले जातात. त्याच्या मऊ कातडयांच्या उपयोग श्रीमंत लोकांच्या कपडया करीता करण्यात येतो.

ह्या शतकाच्या सुरवाती पासून जवळजवळ वीस मिलीयन एवढ्या संख्येने सध्याच्या मासेमारी स्थितीत घटून एक मिलियन पर्यंत पोहोचली आहेत. न्यु फाउण्ड लैण्डच्या "ग्रीन वीस" संस्थेच्या म्हणण्यानुसार जर प्राणी मरण्याचा असाच क्रम चालू राहिला तर पुढच्या दहा वर्षात ह्या प्राण्यांच्या पिल्लांचा समूळ नायनाट होण्याचा धोका आहे. ही संस्था देवमाशांच्या पिल्लांचे संरक्षणाच्या प्रयत्नात आहे.

आर्किटिक देवमाशाची पिल्ले जलचर प्राण्यांपैकी सस्तन आहेत. ह्याच्यांत हत्ती एवढे देवमाशांचे प्रकार पण आहेत यांचे वजन चार टन, लांबी ६ मिटर असते हे जलचर पाण्यातील मासे खेकडे किडे इ. पकडून खातात! ह्याचे कान इतके छोटे असतात की ते स्पष्ट दिसत नाहीत. परंतु त्याची श्रवणशक्ति तिक्ष्ण असते.

हे जलचर पाण्याच्या बाहेर तोंड काढून हवा ओढून आत घेतात व पाण्यात बुडतात. पाण्यात असतांना ह्याचे हृदय मंदगतीने चालते त्यामुळे हे जलचर प्राणी पाण्यात बराच काळ राहू शकतात. जमिनीवर येतांना खूप आळशी सुस्त वाटतात.

